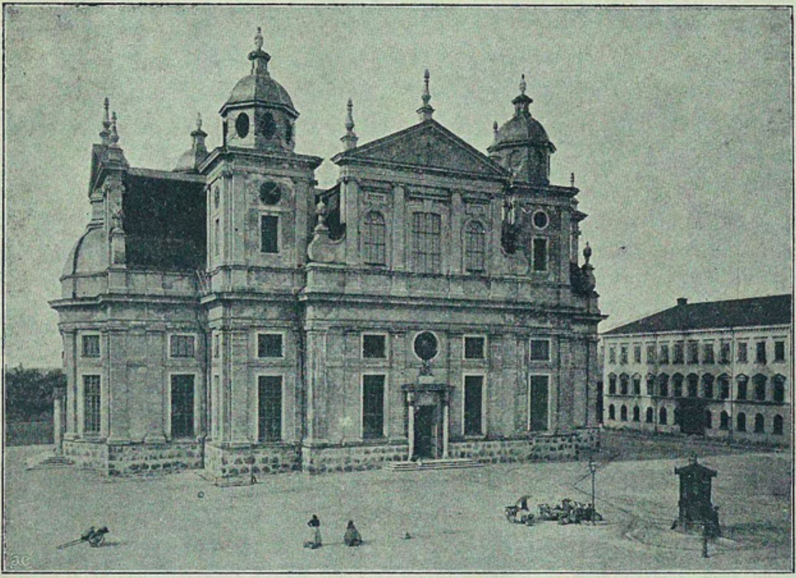

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN.

VI.

KALMAR 1912
TIDN. KALMARS AKTIEBOLAGS BOKTRYCKERI

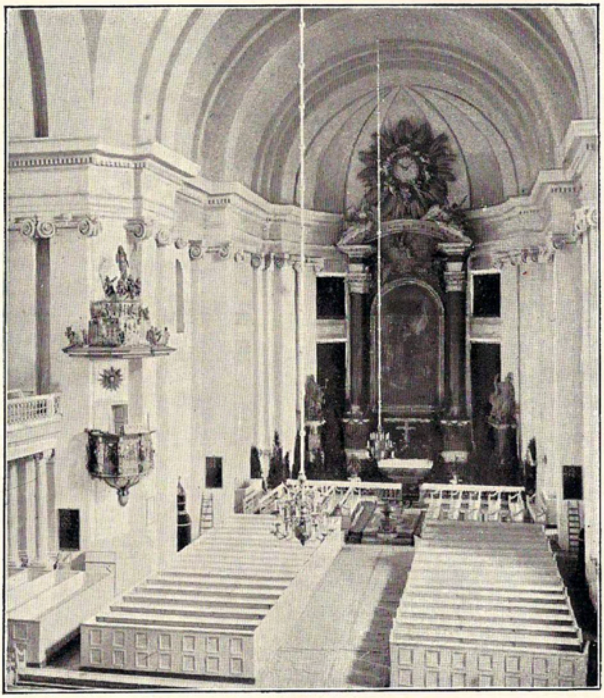

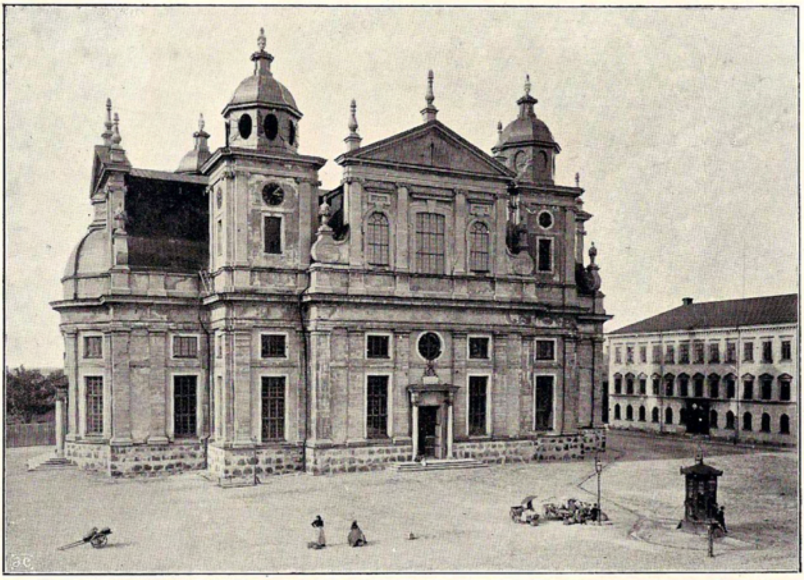

Cederquists Graf. A.-B., Sthlm.

KALMAR DOMKYRKA

(FÖRE SISTA REPARATIONEN)

[Kalmar län]

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN

VI

(1912)

VÄSTERÅS STADSBIBLIOTEK
Acc. nr.
Dat. 10 APR
Omb.
Sign.

KALMAR 1912
TIDNINGEN KALMARS AKTIEBOLAGS BOKTRYCKERI

VÄSTERVIKS
STADSBIBLIOTEK
Acc. nr. 64:882
Dat. 10 APR. 1964
Omb.
Sign. Ncbdc(p)

ANTECKNINGAR

OM

KALMAR DOMKYRKA

AF

FABIAN BÆHRENDTZ

I

BYGGNADSHISTORIA

Använda källor.

Tryckta.

Anrep, G., Svenska adelns ättartaflor.

Bæhrendtz, F., Kalmar domkyrkas grafvar och epitafier i Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, II.

Hårleman, C., Bref till presidenten C. Fr. Piper.

Löfgren, N. J., Kalmar och dess stift i Småland.

Löfgren, N. J., Tjänstemän vid församlingarna och läroverken uti Kalmar stift.

Munthe, L. W:son, Kongl. fortifikationens historia.

Nordisk familjebok.

Sylvander, G. V., Kalmar stads och slotts historia.

Upmark, G., Svensk byggnadskonst 1530—1760.

Otryckta.

Beckstadii dagbok i Kalmar allm. läroverks bibliotek.

Frigelianska samlingarna därsammastädes.

Handlingar rörande Kalmar domkyrka bland Kalmar landskontors handlingar i landsarkivet i Vadstena.

Handlingar ur Kalmar domkyrkobyggnadsinspektors arkiv i flottans arkiv i Stockholm.

Kalmar domkapitels protokoller i domkapitlets arkiv.

Kalmar domkyrkas äldre räkenskaper bland Kalmar rådstufvurätts handlingar i landsarkivet i Vadstena.

Kalmar domkyrkoråds protokoller och räkenskaper i domkyrkorådets arkiv.

Kalmar läns landsbok i landsarkivet i Vadstena, äfven i kammararkivet.

Kalmar rådstufvurätts dombok i landsarkivet i Vadstena.

Kalmar stads sockenstämmo- och kyrkostämmo-protokoller i domkyrkans arkiv.

Kungl. bref och resolutioner rörande Kalmar domkyrka i riksarkivet (riksregistraturet); afskrifter i diverse arkiv och samlingar, bland dem Archivum smolandicum i Uppsala universitets bibliotek.

Löfgrenska samlingarna i vitterhetsakademiens antikvarisk-topografiska arkiv.

Westrinska samlingarna i enskild ägo.

Kalmar domkyrka, som är byggd efter ritning af Nikodemus Tessin d. ä., är uppförd i italiensk senrenässans (barock). Enligt en äldre uppgift skall ritningen vara uppgjord efter en kyrka i Bologna som förebild, i så fall sannolikt S. Paolo, som i sin ordning kan föras tillbaka till den för stilen typiska Gesù- (Jesus-) kyrkan i Rom*). Domkyrkan utgör liksom dessa en förening af långhus och centralkyrka, ehuru systemet i Tessins verk anses mera konsekvent genomfördt.

Planen bildar ett i öster och väster något förlängdt grekiskt kors. De om skärmar erinrande hufvudfasaderna äro förlagda i söder och norr, under det halfrunda absider framspringa i öster och väster**). I korsvinklarna resa sig fyrkantiga torn, krönta af lanterniner. Murytorna rundt om hela kyrkan äro indelade medelst doriska pilastrar med starkt framträdande kranslist, ofvan hvilken uppskjuta torn och gaflar, i sin ordning indelade medelst joniska pilastrar. Mellan de doriska pilastrarna äro insatta fönster, nedtill större, rektangulära och därofvan mindre, kvadratiska. Ursprungligen hade norra och södra gaflarna hvardera tre mer eller mindre rundbågiga fönster, men vid sista reparationen (1911) ändrades

*) För domkyrkans allmänna beskrifning se *Upmark,* Svensk byggnadskonst 1530—1760, sida 183 ff.

**) Domkyrkan ligger icke i de vanliga väderstrecken — hufvudfasaderna vetta nämligen i det närmaste åt nordväst och sydost och absiderna åt nordost och sydväst —, men författaren använder i denna uppsats de af allmänheten på platsen sedan gammalt brukade beteckningarna.

fyra af dessa, de båda yttersta på hvardera gafveln, till nischer. Vinklarna mellan fasadernas olika breda våningar utfyllas af snäckformiga spiralornament, *voluter,* hvilka liksom de lågspetsiga, trekantiga frontespiserna uppbära s. k. *akroterier* i form af urnor, öfverst prydda med förgyllda flammor. Det yttre, kopparklädda taket har på hvarje sida tvänne fall, som äro skilda genom en lodrät vägg med ljusluckor. Den midtkupol, som tillhör stilen, och som man därför väntat såsom afslutande det hela, saknas.

Portalerna äro tre. Den södra prydes af två kolonner med korintiska kapitäl. Öfverst synes ett förgylldt dubbelt C i grön bladkrans under kunglig krona. Västra portalen prydes likaledes af två kolonner, men dessa hafva joniska kapitäl med draperier mellan voluterna. Öfver dörren läses på en minnestafla: »*Operis perficiendi curam indefessus gessit S^æ R^æ M^s senator et architalass. com. Ioh. Wachtmeister.*» *) Norra portalen saknar både ornering och inskription.

Kyrkans inre verkar i all sin enkelhet imponerande. Väggarna äro klädda med oftast parställda joniska pilastrar, som uppbära ett kraftigt listverk med tandsnitt. Taket öfver korsarmarna utgöres af tunnhvalf med gördelbågar, och midtrummet täckes af ett vidt och högt krysshvalf. Golfvet är belagdt med grafstenar, af hvilka många lämna vackra prof på 1600- och 1700-talets stenhuggarkonst. Altarprydnaden, som förskrifver sig från början af 1700-talet — den uppsattes 1712 —, är utförd i tidens vanliga barockstil; själfva altartaflan är sannolikt målad af David von Krafft. Dopfunten, delvis från senare hälften af 1600-talet, har sin plats i koret. Den vackra, rikt förgyllda predikstolen härstammar från den 1678 slopade gamla stadskyrkan. Orgeln, som är af utmärkt beskaffenhet, daterar sig från 1883. Tre läktare finnas, uppburna af kolonner med komposita-kapitäl: två äro åhörareläktare, som upptaga norra och södra korsarmarna, den tredje, afsedd för orgeln, är som vanligt placerad i väster. Kyrkan har gasbelysning**) och centraluppvärmning med varmluft.

---

*) »Hans kungl. maj:ts råd och amiral-general grefve Hans Wachtmeister har med oförtröttadt nit öfvervakat arbetets utförande.»

**) Förslag ligger för närvarande (1912) före om elektrisk belysning.

Byggnadsmaterialet är hufvudsakligen Ölands kalksten. Sockeln är dock af granit samt takhvalfvet af tegel. För en del ornament har man användt Gotlands kalksten, såsom för det joniska listverket i det inre och för urnorna i det yttre. Tornens lanterniner och andra kopparklädda partier äro af trä; egendomligt nog äro äfven tornens urnor af trä.

Hvad de inre dimensionerna beträffar, mäter långhuset med västra förhallen 55 m. i längd och 15,5 m. i bredd och tvärskeppet 32 m. i längd och 15,5 m. i bredd; höjden midt under krysshvalfvet uppgifves till 23 m. Tornens yttre höjd med urnorna är omkring 38,5 m.

Till sist må här upptagas ett omdöme om Kalmar domkyrka af numera aflidne intendenten vid nationalmuseum Gustaf Upmark i hans ofvan anförda arbete »Svensk byggnadskonst 1530—1760»: »Byggnadens kyrkliga karaktär är visserligen ej synnerligen starkt framträdande, men en om sitt mål och sina medel medveten konst möter oss i de stränga, regelbundna formerna. Det inre saknar hvarje målad dekoration och dess imponerande verkan beror helt och hållet på delarnas systematiska och följdriktiga anordning, är af rent arkitektonisk art. Kalmar domkyrka är ett talande uttryck af sin tids allvarliga, manliga väsen.»

Den del af Kalmar stad, inom hvilken domkyrkan är belägen, utgöres af en större holme, som först vid midten af 1600-talet blef bebyggd. Under slutet af medeltiden tillhörde den stadens nunnekloster och kallades då Systraholmen. Under Gustaf Vasa indrogs den till kronan, men skänktes af Johan III år 1572 Kalmar hospital till mulbete*). När och hur den sedan öfvergick i stadens ägo, är obekant. Förmodligen har det skett genom byte med hospitalet. Under striderna om Kalmar år 1611 nämnes holmen ofta, men bar då namnet Kvarnholmen med anledning däraf, att några väderkvarnar blifvit uppförda på densamma.

*) *Löfgren*, Kalmar och dess stift i Småland, h. 2, s. 11 f.

Kalmar stad, som i äldre tider utgjordes allenast af den nu s. k. Gamla staden, flyttades vid midten af 1600-talet på regeringens befallning till Kvarnholmen, hvars befästande samtidigt påbörjades*). Det första beslutet om stadens flyttning fattades 1640 af drottning Kristinas förmyndarregering, hufvudsakligen af skäl att stadens läge invid slottet under krig var farligt för bådadera. Kvarnholmen ansågs för öfrigt hafva för sjöfarten ett mycket fördelaktigare läge än gamla staden. Under 1640-talet planerades holmen, och 1648 på sommaren voro gator, torg och tomter utstakade på marken; tomterna voro 360, af hvilka 192 voro färdiga att bebyggas. Regeringens befallning om stadens flyttning förnyades också tid efter annan, men på grund af mellankommande hinder af hvarjehanda slag började flyttningen på allvar först 1656 och var vid 1657 års slut i det närmaste fullbordad. Sommaren 1658 funnos endast 3 à 4 hushåll kvarboende i gamla staden.

På Kvarnholmen fanns dock ännu icke någon kyrka, utan stadens invånare måste länge nog begagna sin gamla kyrka, hvilken var belägen på kyrkogården bakom nuvarande lasarettet. Här höllos dock endast högmässa och aftonsång samt s. k. onsdags- och fredagspredikningar. Redan från julen 1657 förrättades däremot ottesången samt bönestunderna om måndagar, tisdagar och torsdagar i skolan, hvilken den tiden låg i nordöstra hörnet af Norra Långgatan och Västra Sjögatan på nuvarande tomten n:o 315. Då under danska kriget 1675—1679 krigsfaran närmade sig Kalmartrakten, inställdes, åtminstone under sommartiden, all gudstjänst i gamla kyrkan**), och 1678 blef denna på Karl XI:s befallning fullständigt raserad för att icke tjäna fienden till stöd vid ett eventuellt anfall. I fyra omgångar sprängdes den, den 24 mars, den 17 maj, den 12 juni och den 17 sept.***). Ny kyrka var visserligen under byggnad på Kvarnholmen, men som den ännu

*) *Sylvander,* Kalmar slotts och stads historia, och *Munthe,* Kongl. fortifikationens historia.

**) Rådstufvurättens dombok den 3 december 1657 och 21 aug. 1676

***) Beckstadii dagbok. Dagbokens författare, Nils Beckstadius, var klockare i Kalmar.

var långt ifrån färdig, blef sålunda staden för några år helt och hållet i saknad af användbar kyrka. Skolan fick upplåta lokal för all gudstjänst*), och så fortgick det till den 24 juni 1682, då den nya kyrkan invigdes.

En kyrka på Kvarnholmen tänkte man sig redan från första stund, flyttningen blef beslutad, och på de kartor öfver holmen, som under 1640- och 1650-talen tid efter annan uppgjordes, är plats städse afsatt för kyrka, ehuru läget något växlar på de olika kartorna**). Särskildt förlägga flera kartor den blifvande kyrkan till nordöstra hörnet af Norra Långgatan och Östra Sjögatan, således midtemot nuvarande allmänna läroverkets gård. När man definitivt bestämde sig för den nuvarande platsen, är obekant.

Stadens borgare voro emellertid alltför fattiga att af egna medel kunna uppföra en så dyrbar byggnad som en kyrka af sten — endast en sådan kunde nämligen enligt regeringens beslut komma i fråga. Å andra sidan erforo de snart, huru stora olägenheter som voro förenade med den gamla kyrkans användande för gudstjänsten. Särskildt klagades öfver att det rent af var förenadt med lifsfara att i mörker begifva sig ut i den nyss öfvergifna och upprifna gamla staden. Ottesången, som den tiden verkligen hölls i »otta», d. v. s. före dagningen, hade därför som nämndt redan 1657 måst flyttas till skolan inne på Kvarnholmen. För att afhjälpa de missförhållanden, som härflöto af kyrkans aflägsenhet från nya staden, påyrkades flera gånger såväl 1658 som 1659 uppförandet af en provisorisk träkyrka på Kvarnholmen***), men förslaget strandade på landshöfdingens motstånd, då det sanno-

*) År 1678 tillbyggdes skolan med ett rum för gudstjänstens skull.

**) Kartor öfver Kalmar från denna tid finnas i krigsarkivet. En dylik från 1651 är offentliggjord hos Munthe och en annan från 1653 hos Sylvander.

***) Rådstufvurättens dombok den 12 och 28 juli 1658 samt 2 december 1659 m. fl. Den 12 juli 1658 heter det: »Proponerade herr presidenten i rätten, att det är af nöden och eljest nyttigt, att det begäres af ingeniören Anders Bergh och mäster Adrian Byggmästare ett förslag på ungefär huru mycket timmer de förmena kunna behöfvas till en träkyrka.»

likt skulle till en oviss framtid hafva undanskjutit det egentliga kyrkbyggandet.

Under sådana förhållanden vände sig staden vid utskottsriksdagen i Göteborg 1658 till konungen med begäran om hjälp. I resolution af den 5 juni s. å.*) lofvade också Karl Gustaf, att han »icke allenast själf ville benåda staden med en ansenlig hjälp till en ny kyrkobyggning utan ock låta meddela den k. maj:ts eget promotorial, med hvilket de jämte en särdeles bok kunna besöka ett och annat stånd, städer och församlingar i riket och dess tillhöriga provinser om hjälp och understöd till samma byggningsverk». Öfver de insamlade medlen skulle magistraten »med landshöfdingens vetskap och inrådande» disponera.

Två månader därefter utsåg magistraten tre personer, hvilka skulle besöka »alla, som gifva kunde i stad och på land samt bedja dem om hjälp till kyrkobyggnaden». Cœlius Månsson skulle besöka Uppsala och Västerås stift, Lars Persson Linköpings och Strängnäs stift samt Mårten Skinnare Skara, Vexiö och Göteborgs stift med Bohus- och Hallands län. Som ersättning för resekostnader och tidsspillan skulle de åtnjuta hvar fjärde penning (25 %) af de insamlade medlen. Följande år (1659) beslöts, att Cœlius Månsson äfven skulle resa till Åbo och Viborgs stift i Finland i samma ändamål; för den långa vägens skull beviljades honom härför hvar tredje penning ($33^1/_3$ %). Inom Kalmar stift ålades prästerskapet af konsistorium att genom särskilda rotemästare insamla bidrag till kyrkobyggnaden, »då det mer förslå ville än med pungen». Äfven inom Kalmar stad skedde särskild insamling**). På detta sätt bildades den första byggnads-

---

*) Riksregistraturet (R.r.).

**) Rådstufvurättens dombok den 26 aug. 1658 samt 4 juli och 23 november 1659. Domkapitlets protokoll den 3 november 1658. — Vid redovisningen af de insamlade beloppen synes en del »oegentligheter» hafva förekommit. Den 23 november 1659 uppkallades inför rätten Mårten Persson, som synes hafva gjort insamlingen i Kalmar, och förelades med allvar att leverera ifrån sig »de medel, som han längst för detta hafver insamlat, eftersom han är åtskilliga gånger därom påmint», och 1666 den 19 februari beslöt magistraten skrifva till borgmästare och råd i Bodekull (Karlshamn), att Mårten Arendt Skinnare (körsnär), som i

kassan *), hvilken enligt magistratens beslut skulle förvaltas af två män af rådet, Hans Brehmer och Hans Jäger.

Därpå vände man sig till Nikodemus Tessin d. ä., som då vistades på Borgholms slott, för att genom honom få ritningar och kostnadsförslag uppgjorda. »Den 30 april 1660», heter det i rådstufvurättens protokoll, »inställde sig arkitecteuren M:r Nicodemus Tessin på såväl undfångna ordres som magistratens skriftliga begäran af den 11 passato inför rätten i Kalmar till den ändan att öfverlägga med honom, på hvad sätt den nya kyrkan här på nya staden skall bekvämligast med ringaste omkostnad angripas och bebyggas. Herr arkitecteuren sade, sedan som plantan af ingeniören (Anders Bergh) var framvisad, att den tillförordnade kyrkoplatsen måste först i längd och bredd just afmätas, sedan ville han spekulera på en vacker dessein däröfver att författa. Efter hvilkens afträde landshöfdingen med magistraten funno för godt, att borgmästare Rosenlund skulle hos honom förnimma, om han icke ville antaga sig det verket emot en hederlig diskretion och föra direktion med samma kyrkobyggnad, eftersom uppå den orten, honom undantagandes, ingen funnes, som ett sådant kostbart och ärbart verk efter hans delineation och afstick vet förestå och bestyra». **)

Efter en månads förlopp inkom Tessin med ej mindre än trenne förslagsritningar till kyrkobyggnad och lämnade magistraten att däraf välja, hvilken den ansåg bäst passande. I honorarium härför erhöll han den 5 juni af kyrkans medel 20 dukater. Sedan en af Tessins ritningar blifvit antagen, påbörjades arbetet, så fort sig göra lät. Själfva midsommarsdagen 1660 togos de första spadtagen. Soldater kommenderades till arbetet och sysselsattes under juli månad med grundens utgräfning. Den 7 augusti nedlades den första stenen

---

Västergötland insamlat bidrag till kyrkobyggnaden, »kunde tillhållas förklara sig, huru han vill sin rest förnöja och boken, som han hos sig hafver, till kyrkoräkningens nödiga klarering med allra första hitsända». Mårten Skinnare hade på grund af en hofrättsdom förvisats från Kalmar på 3 år och därför begifvit sig till Bodekull, där han synes hafva stannat.

*) Om storleken af denna byggnadskassa har författaren ingenstädes anträffat några uppgifter.

**) Rådstufvurättens dombok den 30 april 1660.

till grundvalen *), hvarpå arbetet någon tid fortgick under ledning af Tessin själf, som mot ett arfvode af 20 riksdaler i månaden åtagit sig detta uppdrag **). Fortifikationsingeniören Anders Bergh erbjöd sig visserligen att, om Tessin bättre behöfdes på annat håll, taga ledningen af kyrkobyggnaden, allenast han finge desseinen till sig öfverlämnad, men hans anbud antogs ej ***). Hur länge Tessin ledde arbetet på kyrkan, är obekant. Af allt att döma har det dock endast varit under någon kortare tid.

Redan i början inställde sig penningbrist. De under åren 1658—1659 insamlade medlen togo inom kort slut, och Karl Gustafs utlofvade »ansenliga hjälp» lät vänta på sig. Vid riksdagen i Göteborg 1660 klagade man därför sin nöd, men den efter konungens död tillförordnade regeringen hade annat att tänka på. Genom resolution af den 16 mars 1660 beviljade den dock ett mindre understöd †). Under två år skulle till kyrkobyggnaden få uppbäras domkyrkotunnorna från hela Småland och öfriga Göta rikes stift. Denna byggnadshjälp kunde dock ej påräknas förrän långt fram på hösten. Under tiden gjorde sig bristen på penningar allt kännbarare, och redan i augusti säges det vara fara värdt, att arbetet måste af-

---

*) Beckstadii dagbok den 24 juni och 7 aug. 1660. Rådstufvurättens dombok den 5 juni och 1 aug. 1660.

**) Tessin hade genom kungligt bref af den 19 maj 1660 anbefallts af regeringen att enligt Kalmar stads begäran åtaga sig kyrkobyggnaden och hade fått löfte att härtill taga arbetsfolk från Borgholms slottsbyggnad. Af samma bref framgår, att redan Karl X Gustaf gifvit Tessin ett liknande uppdrag. (R.r.) — Tessin var vid denna tid i statens tjänst såsom kunglig »arkitecteur och byggmästare».

***) *Munthe,* anf. arb., II, s. 462 noten 2. — Fortifikationsingeniören Anders Bergh hade blifvit utbildad i yrket af sin morbror, generalkvartermästaren Johan Wernsköld. År 1647 blef han anställd vid befästningsarbetena i Kalmar och tjänstgjorde här till sin död 1679. Han var gift med Brita Gudmundsdotter Skute och hade med henne flera barn, af hvilka sonen Johan adlades Skutenhielm. På tomten n:o 114 i nordöstra hörnet af Västra Sjögatan och Ölandsgatan byggde han ett stenhus, som ännu står kvar, det sedan s. k. Dahmska huset. Öfver portalen läsas Berghs och hans hustrus initialer jämte årtalet 1666 (Westrinska samlingarna).

†) R.r.

stanna och »soldaterna därför gå sin kos». För att förekomma detta, förskotterade landshöfdingen Filip von Sack af de s. k. saltlicensmedlen, som voro staden anslagna till uppförande af rådhus, 1,000 daler kopparmynt (333⅓ daler silfvermynt), till dess domkyrkotunnorna kunde indrifvas och förvandlas i penningar *). En till regeringen vid riksdagen i Stockholm s. å. framställd begäran, att de soldater, som arbetade vid domkyrkan, skulle »uti underhållet begripas under garnisonen», afslogs däremot. Kungl. maj:t kunde vid denna tid, hette det i resolution af den 30 november **), sådant intet tillåta, men ville i annat fall villfara stadens borgerskap, så vida görligheten sådant medgåfve.

Den genom domkyrkotunnorna påräknade byggnadshjälpen blef af kort varaktighet, om ens något däraf kom staden till godo. Prästerskapet i Göta rikes stift klagade vid nyssnämnda riksdag i Stockholm 1660 öfver att domkyrkotunnorna beröfvats stiften, hvarför Karl XI:s förmyndarstyrelse fann sig föranlåten att redan den 28 november s. å. indraga detta understöd ***). Någon ersättning på annat sätt synes ej hafva gifvits. Följden blef, att allt arbete på kyrkobyggnaden afstannade, innan man ens fått själfva grunden färdig.

Ännu i mars 1661 voro dock soldaterna kvar. De klagade emellertid, att de intet hade att hjälpa sig med, ej heller visste, hvad de skulle taga sig före, när de inga penningar fingo att underhålla sig med; de ville därför lämna Kalmar †). Magistraten förklarade visserligen, att man icke »utan höga öfverhetens tillåtelse» vågade släppa dem, men då man å andra sidan icke hade några penningar till deras

---

*) Rådstufvurättens dombok den 1 augusti 1660. Här nämnes, att landshöfdingen lofvat förskottera 400 dlr smt, men af en bilaga till räkenskaperna för 1684, då lånet återbetalades, framgår, att kyrkobyggnadskassan vid nämnda tillfälle endast erhöll 333⅓ dlr smt.

**) R.r.

***) Kungl. maj:ts resolution på prästerskapets besvär den 28 november 1660. (R.r.) — I den k. resolutionen antydes visserligen en kyrklig hjälp, som i stället borde utgå från hvarje stift till Kalmar kyrkobyggnad, men ingenstädes har författaren i öfrigt påträffat några uppgifter därom.

†) Rådstufvurättens dombok den 6 mars 1661.

underhåll, återstod nog snart ingenting annat än att låta dem gå.

Härmed är första skedet af Kalmar domkyrkas byggnadshistoria slut. Någon exakt uppgift om tiden för arbetets upphörande kan författaren ej lämna, då inga uppgifter därom påträffats i nu tillgängliga handlingar.

Sedan byggnadsarbetet stått stilla några år af brist på penningar, vände sig staden vid 1664 års riksdag till regeringen med begäran om hjälp till dess återupptagande. Genom resolution af den 13 september s. å. *) beviljade också regeringen härtill »halfparten af konfiskationen, som faller af stora sjö- och lilla tullen öfver hela riket, till dess kyrkan kommer under tak». — Andra hälften af konfiskationsmedlen voro anslagna till Jönköpings kyrka. — Och skulle superintendenten (Schütte), heter det, hafva noga inseende, att däröfver göres riktig räkning, och att sådan hjälp rätt användes till kyrkan och icke till något annat. Äfven en del sakören från Kalmar stad och län anslogos härtill, ehuru sannolikt ej vid samma tillfälle.

Följande år (1665) i november gjorde superintendenten påstötning i magistraten, att man borde börja arbetet. Hans förslag uppsköts dock till nyåret 1666, enär enligt en skrifvelse från generaltullförvaltaren Drakenhielm inga konfiskationsmedel dessförinnan kunde påräknas och man först ville se, hvad dessa kunde gå till **). Man skulle emellertid under vintern göra sig färdig, så att arbetet första vårdag kunde taga sin begynnelse med den sten, som redan låg framkörd på torget.

Då öfverläggningarna om superintendentens förslag i början af 1666 återupptogos, torde man snart nog fått klart för sig, att konfiskationsmedlen ensamma ej skulle räcka långt. Superintendenten, stadspresidenten och magistratens samtliga ledamöter beviljade därför vid ett sammanträde den 7 februari, hvar efter sin förmögenhet, »en ansenlig hjälp», som skulle

*) R.r.

**) Rådstufvurättens dombok den 5 juni och 15 november 1665.

utgå i fyra terminer. Handlanden och rådmannen David Haijock, som torde hört till de mera förmögna i staden, utlofvade för sin del 100 daler kopparmynt *). De andras bidrag känner man ej. Vid samma tillfälle beslöts, att några personer skulle med en bok besöka stadens borgerskap för att såmedelst insamla frivilliga bidrag »till samma gudomliga verks fullbordan». Äfven dessa skulle fördelas på fyra terminer. Andra skulle i liknande syfte vända sig till främlingar, som besökte staden **). Detta senare uppdrag gafs först åt kyrkovärden Olof Bokbindare, sedan åt målaren Peter Bundi, hvilken för sitt omak härmed lofvades två tunnor spannmål af de tio, som kyrkovärden eljest uppbar af gamla kyrkans inkomster. Längre fram (1676) lämnades samma uppdrag åt stadsfiskalen Erik Wallman, hvars lön med anledning däraf ökades med 10 dlr smt af kyrkans medel ***).

Till de stift, af hvilka man 1658—1659 icke begärt understöd, sändes på landshöfdingens anmaning fram på sommaren 1666 ombud, som enligt Karl X Gustafs promotorial där skulle göra insamling till kyrkan. Lars Persson, som hade erfarenhet från förra resan, skulle begifva sig till Halland, Skåne och Blekinge och Nils Johansson till Finland †), dit Cœlius Månsson skulle rest 1659, ehuru förmodligen något hinder då kommit i vägen. Slutligen vände man sig till och med till drottning Kristina med begäran om någon byggnadshjälp ††). Alla tänkbara utvägar tillgrepos sålunda för att hopsamla en ny byggnadskassa. Tid efter annan fick äfven gamla kyrkan släppa till af sina behållna medel.

---

*) Rådstufvurättens dombok den 7 februari 1666 och 27 juni 1667.

**) Rådstufvurättens dombok den 13 juni 1666. 1666—1668 års räkenskaper. — Peter Bundi, som dog i april 1684, fick för sina förtjänster om insamlandet af kyrkobyggnadsmedel fri grafplats i domkyrkan »näst intill dörren vid likkoret».

***) Rådstufvurättens dombok den 24 maj 1676.

†) Rådstufvurättens dombok den 9 och 16 juli samt 29 augusti 1666. Af räkenskaperna för 1667—1668 framgår, att kyrkan fick 225 dlr smt från Skåne och Blekinge och 66 2/3 dlr från Åbo stift. Insamlingen från Viborgs stift är författaren obekant.

††) Rådstufvurättens dombok den 19 februari, 7 september och 5 november 1666.

Under sådana förhållanden återupptogs arbetet på kyrkan fram på våren 1666 och fortgick sedan, ehuru med flera afbrott på grund af penningbrist, till 1682, då andra skedet af kyrkans byggnadshistoria är afslutadt. Enligt ett bevaradt utdrag af räkenskaperna för detta skede *) utgjordes byggnadskassans inkomster 1/5 1666—1/5 1682 af 13,865 daler 16 öre 14 penningar silfvermynt, hvaraf 7,830: 24: 14 voro konfiskationsmedel, 1,512: 20: 8 sakören, 2,510: 23: 16 insamlade medel, 1,174: 30: 16 frivilliga gåfvor och 836: 13: 8 gamla kyrkans medel. Härtill kom under återstående delen af 1682 influtna 1,520 dlr 3 öre 4 pgr smt **), däraf 534: 31: 20 gamla kyrkans medel, samt 764 dlr 22 öre smt, under 1669—1672 i sex poster lånade ur saltlicensmedlen (sid. 13). Som vid 1682 års slut återstodo 520 dlr 17 öre smt i materialier och kontanta penningar, kostade sålunda kyrkan under detta skede 15,629 dlr 24 öre 18 pgr smt eller, om hänsyn tages till möjlig oriktighet vid beräknandet af 1682 års inkomster, — omkring 16,000 dlr smt. Den blef dock därmed långt ifrån färdig, men kom dock provisoriskt under tak, så att den nödtorfteligen kunde tills vidare användas till gudstjänst.

Då magistraten i november 1665 öfverlade med superintendenten om kyrkoarbetets återupptagande, tillsattes med dennes samtycke ett slags byggnadskommitté, bestående af fyra personer, rådmännen David Haijock och Folke Månsson samt borgarna Didrik Mühlenbruch och Fredrik Linck. Åt dessa uppdrogs för ett år att hafva »en noga och flitig inspektion att allting vid kyrkobyggnaden må riktigt blifva gjordt och beställdt». Denna kommitté omtalas dock ej vidare. I stället utsågs den 21 maj 1666 David Haijock ensam till uppsyningsman öfver byggnadsarbetet vid nya kyrkan (kyrko-

*) Detta utdrag finnes i afskrift jämte specialräkenskaper för 1666, 1667, 1668, 1679, 1680, 1681 och 1682 bland Kalmar landskontors handlingar (Vadstena). Dessa räkenskaper gälla ecklesiastikår med undantag af 1682 års, som på grund af kassaförvaltarens död äro afslutade i november samma år.

**) Denna summa är dock på grund af oklarhet i räkenskaperna något osäker, ehuru möjlig oriktighet ej torde kunna vara synnerligen stor.

föreståndare). Som därtill fordrades stort arbete och besvär, beviljades honom den 27 juni 1667 i lön 50 dlr smt årligen af kyrkans medel. Redan den 11 januari 1669 *) afsade sig dock Haijock platsen, »emedan han intet längre förmår därmed uthärda».

Under de tre år, Haijock stod i spetsen för arbetet på kyrkan, inflöto i byggnadskassan allenast 2,782 dlr 8 öre 16 pgr smt, hvaraf konfiskationsmedlen knappast utgjorde tredjedelen. Särskildt 1667 erhöll kyrkan af dessa medel endast 5 dlr 7 öre. Magistraten vände sig därför samma år till regeringen med klagomål och lyckades genom sekreteraren Johan Larsson Olivecrantz utverka ett kungligt bref till kammarkollegium, att staden skulle förhjälpas till konfiskationerna. För sitt hafda omak härmed erhöll Olivecrantz 10 dukater **). Icke desto mindre fick kyrkan 1668 nöja sig med omkr. 500 dlr smt i konfiskationsmedel.

Att man med så begränsade tillgångar ej kunde sysselsätta någon större arbetsstyrka, är gifvet. Utom en del af krigskollegium på grund af kunglig resolution hitbeordrade soldater ***), 10—15—20 vid olika tillfällen, omtalas i räkenskaperna för nämnda trenne år allenast en murmästare, två murgesäller och två handtlangare. På grund häraf gick det

*) Rådstufvurättens dombok den 21 maj 1666, 27 juni 1667 och 11 januari 1669. — David Haijock, handlande och rådman i Kalmar, var född i Dundee i Skottland den 6 februari 1620 och dog i Kalmar den 10 januari 1681. Han begrofs i domkyrkan den 1 mars 1681, det första lik, som där nedsattes. Hans änka, Kristina Johansdotter, lät 1701 uppsätta ett epitafium öfver honom, som ännu finnes kvar, deponeradt i museet på Kalmar slott. Uppgiften, att Haijock för sina förtjänster om kyrkobyggnaden erhöll fri grafplats i domkyrkan, är oriktig. Änkan inköpte grafven den 3 februari 1681. Däremot var sterbhuset befriadt från alla kostnader för ringningar, grafvens öppnande, bårklädet o. d., emedan H. var rådman.

**) Rådstufvurättens dombok den 4 september 1667. Borgmästare Hälls räkning vid 1667 års räkenskaper.

***) Rådstufvurättens dombok den 19 februari 1666. — Soldaterna erhöllo hvardera 9—10 dlr kmt i månaden. Murmästaren Anders Knutsson skulle hafva 60 dlr kmt i månaden »för det han hafver inspektion på kyrkomurningen och den med allvar drifver». Rådstufvurättens dombok den 18 och 23 juli 1666.

naturligtvis ej fort. Under 1666—1667 arbetades uteslutande på grunden, och först 1668 började man mura på själfva kyrkan. — Soldaternas arbete stod under ledning af fortifikationsingeniören Anders Bergh, som sålunda ändå fick vara med om kyrkbygget.

Efter Haijocks afgång utsågs handlanden och rådmannen Folke Månsson den 12 februari 1669 till kyrkoföreståndare, hvarvid man gaf honom en handtlangare till hjälp. Årligen omvald *), innehade han platsen till sin död den 29 februari 1676. Under hans tid inflöto i byggnadskassan 4,841 dlr 25 öre 8 pgr smt.

Bristen på penningar vid kyrkobyggnaden gjorde sig fortfarande kännbar. På stadens förnyade klagomål vid riksdagen 1668 hade visserligen regeringen i resolution den 3 november s. å. **) svarat, att den ville låta utgå allvarliga order till vederbörande, att de konfiskationsmedel, som 1664 blifvit kyrkan anslagna, ofelbart måtte tillställas densamma, äfven för de föregående åren, så mycket som vore i behåll, »förståendes k. maj:t under bemälte konfiskation såväl accisen som tullen»; men ingenting hjälpte. Konfiskationsmedlen inflöto mycket oregelbundet och i ringa mängd. Redan i juni 1669 förklarade därför Folke Månsson, att han »för medellöshets skull» icke kunde fortsätta arbetet på kyrkan; han ärnade omedelbart inställa det ***). Har arbetet på grund häraf verkligen inställts någon tid, torde det snart nog hafva återupptagits. Af det ofvan omtalade räkenskapsutdraget (sid. 16) framgår nämligen, att Folke Månsson under 1669 användt på kyrkobyggnaden 1,848 dlr 1 öre smt, den största summa, som något år under detta skede — med undantag för 1681 — stått till disposition.

Erfarenheten hade emellertid nu gifvit vid handen, att man med de ringa medel, man förfogade öfver, omöjligen kunde tänka på att fullborda kyrkan enligt Tessins ursprung-

---

*) Rådstufvurättens dombok. — Folke Månsson ägde ett stenhus i nordöstra hörnet af Kaggensgatan och Ölandsgatan, som ännu finnes kvar, ehuru ombyggdt 1750.

**) R.r.

***) Rådstufvurättens dombok den 14, 21 och 23 juni 1669.

liga plan. Den 31 januari 1670 beslöt därför magistraten, att bref skulle afgå till Tessin om kyrkobyggningens plan, »att han den ville, så mycket som möjligt är, förändra emot en billig recompens» *). Att den afsedda förändringen måst gälla kyrkans öfre partier, är gifvet. Men i öfrigt vet man tyvärr ingenting därom **). Skriftväxlingen med Tessin, om någon sådan med anledning af magistratens beslut uppstått, är okänd.

Arbetet fortgick ännu några år som förut med samma klagan öfver penningbrist och samma värdelösa löften af regeringen. Så t. ex. framställdes af Kalmar stads ombud vid riksdagen 1672 som vanligt klagomål öfver konfiskationsmedlens långsamma inflytande, och stiftets prästerskap instämde genom sina representanter. Med anledning däraf utfärdade förmyndarstyrelsen den 13 december s. å., således endast några dagar före Karl XI:s eget tillträde till regeringen, som skedde den 18 december, tvänne resolutioner som svar ***). »Ty vill», heter det i den ena af dessa, »k. maj:t låta dess specialbref afgå till generalkammarkollegium, att de den anstalt göra, som till effektuerande häraf tjäna kan». Något resultat spordes dock ej. Tvärtom minskades konfiskationsmedlen allt mer och mer och uteblefvo slutligen helt och hållet under åren 1675—1678, hvilket icke heller var underligt under då pågående danska krig, som ju särskildt på sjön var så olyckligt för oss.

Som icke heller några andra inkomster under dessa år inflöto till byggnadskassan med undantag af 430 dlr 30 öre 8 pgr smt, insamlade under åren 1676—1678, måste arbetet på kyrkan snart nog inställas. Detta skedde redan 1673, då endast 123 dlr 23 öre användes på byggnadsarbetet. 1674—1676 ägde alls intet sådant arbete rum. Rådman Haijock, som, efter Folke Månssons död, den 24 maj 1676 ånyo öfvertagit kyrkoföreståndarskapet, lät visserligen 1677—1678 utföra

---

*) Rådstufvurättens dombok den 31 januari 1670.

**) Man har gissat, att Tessin å sin ursprungliga ritning upptagit midtkupol, men sedermera borttagit den med anledning af magistratens ofvan antydda begäran. Därom vet man dock, som nämndt, intet.

***) R.r.

så mycket arbete, som kunde fås för de insamlade medlen *); särskildt nämnas i hans räkenskaper stenhuggare- och murarearbeten. Men naturligtvis räckte 430 dlr ej långt. Största delen af äfven dessa år låg således kyrkobyggnadsarbetet nere.

Under danska kriget väcktes Karl XI:s uppmärksamhet på den fara för slottet och fästningsverken, som låg i gamla kyrkans bibehållande; danskarna kunde i denna med dess tjocka murar och starka hvalf få en fast stödjepunkt vid ett förnyadt anfall. Redan på våren 1677 utfärdade konungen fördenskull befallning, att kyrkan skulle raseras, en befallning, som dock ej verkställdes förrän 1678, sedan han därom gifvit förnyade order **). Efter gamla kyrkans förstörande blef det så mycket nödvändigare att påskynda den nya kyrkans färdigbyggande. Vid riksdagen i Halmstad 1678 framlade också superintendenten i Kalmar och stiftets prästerskap inför konungen sina besvär i detta hänseende, påvisande, att kyrkan för borgerskapets stora fattigdoms skull ej kunde fortsättas, som sig borde. I resolutioner härpå af den 1 och 3 mars s. å. ***) förklarade Karl XI, att han under sådana förhållanden vore benägen »underhjälpa samma kristliga verks befordran med några publika medel» †). »Ty är k. maj:ts nådiga vilja och förordning, att alla konfiskationsmedel, som falla på k. maj:ts anpart, skola användas till bemälte kyrkobyggning, så länge och intill dess hon färdig blifver». — Jönköping, hvars kyrka nu var under tak, förlorade därmed sin hälft af konfiskationsmedlen.

Som därtill fredligare förhållanden snart inträdde, kunde arbetet på kyrkan redan 1679 återupptagas. Rådman Haijock

---

*) »Räkning för de medel, som till Kalmar nya kyrka efter stamboken äro sammansamlade ifrån den 8 november år 1676 och till den 1 januari 1679, och hvad däraf till kyrkans byggnings nödvändighet är utgifvet» i afskrift bland Kalmar landskontors handlingar (Vadstena). — Fiskalen Wallman, som synes hafva varit flitigt verksam vid dessa medels insamlande, erhöll också ur dem sin utlofvade lönetillökning med 30 dlr, således för tre år. Jfr sid. 15.

**) Karl XI:s bref den 17 maj och 19 december 1677.

***) R.r.

†) Konungens löfte förnyades i skrifvelse, daterad hufvudkvarteret Ljungby den 17 juni 1678 (R.r.).

afgick då som kyrkoföreståndare, och i hans ställe valdes därtill den 13 juni 1679 handlanden och rådmannen Fredrik Linck, som en följd af år varit gamla kyrkans föreståndare. Han omvaldes den 15 maj 1680 och 18 juni 1681, men afgick i maj 1682, då förvaltningen af byggnadskassan skildes från kyrkoföreståndarskapet och öfverlämnades åt en särskild byggnadsinspektor, hvarom mera längre fram. Jämte Linck var rådmannen Hans Bohmgart (Baumgart) kyrkoföreståndare för 1679 och 1680 och handlanden Gerhard von Saltzau för 1681, ehuru Linck alla tre åren skötte räkenskaperna och förmodligen hade den egentliga tillsynen öfver kyrkobyggnadsarbetet. I likhet med sina företrädare räknade han sig också till godo en årlig lön af 50 dlr smt för sitt omak och besvär i detta hänseende *). Den 17 maj 1682 valdes handlanden Kristian Witte till ensam kyrkoföreståndare **) och förvaltade som sådan den ordinarie (enskilda) kyrkokassan, hvilken städse noga skildes från byggnadskassan utom under åren 1/5 1679—1/5 1681, då de båda sammanfördes i en räkenskap.

De år, rådman Linck hade tillsynen öfver arbetet vid kyrkan, 1679—1681, inflöto till byggnadskassan 5,810 dlr 16 öre 6 pgr smt, hvaraf 3,839 dlr 6 öre 10 pgr i konfiskationsmedel ***). Af dessa senare hade man väntat sig mera, då enligt 1678 års k. resolution *alla* dylika medel nu skulle tillfalla kyrkan i Kalmar. Men oaktadt denna resolution hade en del konfiskationsmedel, såsom Karl XI själf i skrifvelse af den 19 maj 1681 †) medgifver, »varit dels efter våra bref till några gratialister, dels till militien och fästningarna anordnade, dels ock några betjänte, som själf konfiskationen gjort, på deras lön lämnade, eftersom för medlens knapphet inga andra utvägar till deras förnöjelse varit; utom dess äro ock en stor del förmedelst våra bref åtskilliga eftergifna vordna». »Ty», tillägger konungen, »hafva vi i nåder för godt resolverat och förmedelst detta bref förklarat och veder-

*) Som ett slags byggningsskrifvare tjänstgjorde under Lincks föreståndartid dödgräfvaren Måns Spink, som därför årligen erhöll 30 dlr smt.

**) Rådstufvurättens dombok från nämnda data.

***) Förut citerade räkenskapsutdrag.

†) R.r.

börande försäkrat, det alla konfiskationer, som hädanefter på vår andel falla kunna, skola strax levereras till Kalmar kyrkobyggning och ingen penning däraf förskingras eller till andra usus användas, eho där ock vara må, undantagandes den summan, som salig Moucherons änka nådigst är förunt, jämte det, som vi nådigst hafva generaltullförvaltaren Cronsköld tillåtit efter handen och årligen något göra sig däraf betalt.»

Detta kungl. bref hade ändtligen en kraftigare verkan än alla förut gifna resolutioner, immissioner och hvad allt de många skrifvelserna i denna fråga hette. Redan den 28 september s. å. öfversände generaltullförvaltaren Cronsköld till magistraten i Kalmar en assignation på 6,000 dlr smt, kyrkan tillkommande konfiskationsmedel, hvilken anvisning borgmästaren Didrik Mühlenbruch emottog för penningarnas insättande i banken. Och den 26 oktober följde en kopia af en bankoattest på 3,000 dlr smt, som för kyrkans räkning blifvit insatta af samma slags medel*). Dessa 9,000 dlr synas för tillfället ej hafva ingått i byggnadskassan, utan bevarats för framtida användning till kyrkans fullbordande. De kon fiskationsmedel, som för 1681 upptagas i räkenskaperna, utgöra 1,714 dlr 23 öre 16 pgr smt af stora sjötullen och 430 dlr 30 öre smt af lilla tullen samt inflöto förmodligen direkte från skilda tullplatser; de användes jämte öfriga inflytande medel genast på kyrkobyggnaden.

Under 1679 och 1680 utfördes uteslutande sten- och murarbeten, hvartill behöflig sten för det mesta togs från gamla kyrkans ruiner och resten, liksom förut skett, inköptes från Öland**). Sålunda skredo murarna så småningom i höjden.

---

*) Rådstufvurättens dombok den 8 och 31 oktober 1681.

**) 1679 och 1680 års räkenskaper. — Bland arbetsledarna nämnas murmästaren Anders Knutsson, som nu hade en årlig lön af 500 dlr kmt, samt stenhuggarna mäster Peter Nilsson och mäster Johan Goltschmit, hvilka alla tre afledo redan 1679. Som efter de båda stenhuggarnas död ingen dylik fanns i Kalmar, »som något arbete och sten anförskaffa kunde», ackorderade magistraten med handlanden Claës Ellers, att han skulle anskaffa och låta förfärdiga all huggen och utarbetad sten, som ytterligare kunde behöfvas vid kyrkan. Så skedde ock för arbetet 1680, men som stenarbetet vid kyrkan upphörde 1681, upplades då redan anskaffad sten i förlag för framtiden.

Då man vid början af 1681 kommit 9 alnar ($5^1/_3$ m.) i höjden, d. v. s. till öfverkanten på de stora rektangulära fönsterna, afbröts emellertid arbetet på murarna, och man beslöt att redan nu förse kyrkan med tak för att om möjligt kunna hålla gudstjänst i densamma, »emedan det är en så besvärlig trängsel uti skolan». Man torde för öfrigt haft klart för sig, att det ej lönte sig att fortsätta efter Tessins plan, så länge byggnadskassans inkomster voro så obetydliga som hittills. Beslutet fattades af biskopen och magistraten förmodligen med landshöfdingens goda minne.

Med anledning af detta beslut öfverenskom man med »de här nu varande tyska timmermännen» om en viss dagspenning, och så begynte dessa arbeta på taket den 10 februari 1681 och fortsatte därmed inpå 1682. Detta tak öfverensstämde dock i intet hänseende med kyrkobyggnaden i öfrigt, utan utgjordes blott och bart af ett provisoriskt trätak, belagdt med tegel. För täckningen inköptes för en summa af något öfver 600 dlr smt 27,700 taktegel dels från Holland, dels från Lybeck*). Samtidigt förfärdigades fönsterlufter och försågos med glas, äfven detta inköpt från utlandet.

Sista året af detta byggnadsskede, 1682, sysslade man mest med kyrkans inre. Golfvet täcktes med grafstenar, af hvilka flertalet förut legat i gamla kyrkan. Bänkar förfärdigades. Fönsterna inmurades, och ett inre trätak uppsattes, hvartill uppköptes flera hundra tolfter bräder. Äfven i det yttre fick kyrkan samma år sin afputsning och platsen framför densamma stensattes**). — Hur långt man hunnit på tornen, framgår ej tydligt ur räkenskaperna.

---

*) 1681 års räkenskaper. — 15,200 taktegel köptes af den holländske skepparen Lukas Wijbrant och 12,500 af Johan Sijwers i Lybeck. Då den första sändningen af det holländska teglet anlände, uppgåfvos i tullen af förbiseende 1,000 tegel för litet, hvilket medförde konfiskation af dessa, så att de måste igenlösas för 12 dlr smt.

**) 1682 års räkenskaper. — Stensättningen utanför kyrkan, hvartill åtgingo 791 lass sten, betaltes ur kyrkans enskilda kassa. — Redan 1678 hade magistraten uppmanat borgerskapet, »att de, så vida det är deras eget gagn, föra sina »likstenar» ifrån gamla kyrkan hit in till den nya kyrkans framdeles sirat och prydnad» (Rådstufvurättens dombok den 26 mars). Detta måtte dock ej genast hafva skett, åtminstone icke i till-

Kalmar hade sålunda en ny kyrka, hur ofulländad och egendomlig den än måtte hafva tett sig. Den högtidliga invigningen, hvarvid kyrkan erhöll namnet Karls kyrka, ägde rum den 24 juni 1682, således på dagen jämt 22 år, sedan första spadtaget togs. Den förrättades af biskopen Henning Schütte, som därvid predikade öfver 1 kon. 8 kap. 63 v., och lektor Birger Folcker utförde altartjänsten. Kyrkosången, som leddes af kantor Nils Beckstadius, beledsagades af instrumentalmusik; kyrkan saknade nämligen ännu både organist och orgel. Bland främlingar, som infunnit sig att öfvervara högtidligheten, befann sig ärkebiskopen Olof Svebilius, själf kalmarbo*).

Året därpå (1683) utfärdades för kyrkan en stadga rörande bänkplatser, grafställen och ringningar, hvilken hade följande lydelse.

Ordning och stadga

öfver Kalmar stads nya kyrkas stolrum, ringningar och grafplatser, hvilken a:o 1682 Johannis Baptistæ dag inaugurerades och kallades Karls kyrka, till hvilken grundvalen först anlades a:o 1660, upprättad i Kalmar d. 4 november a:o 1683**).

---

räcklig utsträckning. Ännu 1682 upptagas i räkenskaperna 18 lass grafstenar från kyrkan i gamla staden.

*) Beckstadii dagbok. — *Henning Schütte,* som den 17 mars 1660 fick fullmakt att vara superintendent i Kalmar, anlände hit den 14 augusti s. å., således sju dagar efter det man nedlagt den första stenen till stadens nya kyrka. Genom kungligt bref af den 5 april 1678 upphöjdes Kalmar superintendentia till biskopsstift, och Schütte blef dess förste biskop. I denna sin egenskap förrättade han 1682 kyrkoinvigningen, ehuru kyrkan som nämndt då var långt ifrån färdig. Schütte fick dock upplefva äfven den tid, då kyrkan stod där fullt färdig, 1703. Han dog nämligen först den 31 december 1707, 87 år gammal. — *Birger Folcker,* son af rådmannen Folke Månsson, var vid kyrkoinvigningen elokventie lektor vid Kalmar gymnasium, sedermera blef han amiralitets-superintendent i Karlskrona samt kyrkoherde i Ramdala och Jämjö. Dog 1709. — *Nils Beckstadius,* kantor och klockare, har efterlämnat en dagbok, hvari han gjort korta anteckningar om märkligare tilldragelser i orten. Dog 1710.

**) Moderniserad stafning.

Såsom vi icke ringa orsak hafva att tacka och lofva den allsmäktige gode guden, som nu mera och ändtligen har välsignat denna stadens nya kyrkobyggning, att man interimsvis däruti kan förrätta gudstjänsten och trösteligen höra för sig framföras Guds rena och saliggörande ord, hvarför, på det detta verket må så mycket täckare och Gud behagligare aflöpa, är för en nödtorft eraktadt, att vid detta tillfället låta upprätta goda ordningar och kyrkostadgar, på det att således alla irringar måga afböjas och en hälsosam enighet församlingen emellan i stället upprättas och vidmakthållas, till hvilken ända efterföljande förordning är författad, som staden med dess invånare och borgerskap kan tjäna till gagn, nytta och efterrättelse.

§ 1.

All den stund stadens borgerskap för detta nogsamt igenom utgifna och öfverantvardade sedlar äro anviste, hvarest såväl de som deras hustrur och barn uti kyrkan skulle hafva sina rum och ställen, alltså blifver härmed samma gjorda förordning alldeles approberad och gillad, så att ingen, eho den vara må, skall sig vid straff tillgörande understå den att kvälja, rubba och bestrida utan vara tillfreds med det, som härutinnan och med hans excellens kungl. rådet amiralgeneralen och generalguvernören högvälborne herr Hans Wachtmeisters godtfinnande är gjordt och förrättadt.

§ 2.

De främsta stolarna uppå manfolksraden ifrån N:o 1 och till N:o 12 inklusive, jämväl ifrån N:o 1 och till N:o 10 på kvinnfolkssidan, äro och skola allt framgent förblifva dels fria och dels ämbetsstolar, hvilka utan rekognition till kyrkan häfdas på sätt och vis, som de uppå den författade kyrkotaflan finnas antecknade.

§ 3.

Men på det att hvarjom och enom må vara kunnigt, huru många penningar för hvart och ett stånd för de öfriga

till kyrkan bör betalas, alltdärföre (jämte det allom må vara veterligt, att uti hvar stol allenast sex fullkomliga rum och inga flera inlösas) skall kyrkan till refusion för ett stånd på manfolksraden och uti N:ris 13, 14, 15, 16, 17 och 18 åtnjuta 5 dlr smt, kommandes uti samma konsideration kvinnfolksstolarna N:ris 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 och 18. Men på tvärgångarna uppå södra manfolkssidan betalas för ett enkelt stånd eller stolrum, sedan stolen N:o 19 för kapellanen och kollegerna aftages, uti N:ris 20, 21 och 22 jämväl 29, 30, 31 och 32 — 4 dlr smt. De öfriga allt intill dörren gälla till hvar sitt stånd 3 dlr smt. Samma beskaffenhet är med kvinnfolksstolarna vid norra kyrkodörren, allenast att n:o 20 possidera och häfda uti lifstiden utan viderkänsel kapellanens och kollegernas hustrur. I lika måtto och uppå stora gången under N:ris 37, 38, 39, 40, 41 och 42 såväl uppå manfolks- som kvinnfolkssidan taxeras hvart och ett särskildt rum till 3 dlr smt, men de öfriga sju stolarna nedanföre dessa på begge sidorna om stora gången æstimeras ståndet för deras aflägsenhets skull allenast till 2 dlr smt.

§ 4.

När nu vederbörande om denna taxa blifva således kungjorda och detta föregående varder för dem publiceradt, då må hvar och en vara förtänkt inom den 1 nästkommande maj sina stånd hos kyrkovärden efter taxan att betala och lösa, tagandes sedan, med biskopens, magistratens bref uppå så många stånd, som han för sig, sin hustru eller barn hafver inlöst, på det att allt riktigt må blifva författadt och annoteradt uti kyrkotaflan. Försummar det någon att göra, då skall vid den tidens exspirerande ståndet, ett eller flera, som han besuttit och ej efter denna stadga inlöst, uppdragas till någon annan, som det vill betala.

§ 5.

Där någon borgare eller annan stadsinvånare, som äger ett stånd för penningar inlöst uti kyrkan, flyttar utur staden på landet, då vare kyrkan ej vidare än år och dag från dato,

han kvitterade staden, allenast förpliktad att hålla honom stolrummet tillhanda, utan uppdraga detsamma någon annan för betalning efter taxans lydelse, dock välförståndandes, att, om den afvikne hafver några barn i staden, som vilja här vånhaftiga vara, så skola de till inlösandet framför någon annan vara närmast, till hvilken ända ock slika stolrum igenom kyrkans föreståndare dem skola hembjudas.

§ 6.

Om någon uti staden, borgare eller annan, flera än ett stånd inlöser och han igenom döden afginge, då blifver allenast det ena stället, som han i lifstiden possiderade, kyrkan hemfallet. Dör ock något af barnen, ett eller flera, gifta eller ogifta, medan föräldrarna lefva, då blifver dess ställe, som dödt är, icke dess mindre föräldrarna alltid förbehållet det att inrymma, hvem som dem synes, dock icke längre än föräldrarna lefva och bo i staden.

§ 7.

Ingalunda må någon hädanefter såsom borgare, invånare eller borgerska vara efterlåtet att inlösa flera än trenne stolrum, med mindre man därtill hafver särdeles konsideration och betänkande.

§ 8.

Ej skall heller något stolrum, som af en eller annan köpes, blifva tillsynadt något hus och gård i staden för egendom, utan städse blifva ett särskildt köp och häfd.

§ 9.

Men icke dess mindre skola den dödes barn vara närmast till att lösa sina föräldrars stånd, där dem så behagar, dock för sådant pris, som det är taxeradt för, jämväl inom ett års förlopp.

§ 10.

Biskopen och magistraten må ock hafva makt efter tidernas lägenhet och stadens förmodeliga tilltagande stor (?)

och uppkomst denna taxa öfver stolstånden till kyrkans förkofring att förhöja.

§ 11.

Kyrkans föreståndare varder ock vid 40 mark smt straff härmed anbefalld icke för sig allena utan med biskopens och magistratens konsens och skriftliga samtycke upplåta någrom något stolrum. Varder han därmed befunnen, då plikte, som ofvanbemäldt är, kyrkan till ensak, och vare ogillt och kraftlöst det han i så måtto gjort och slutit hade.

§ 12.

Hvad eljest grafplatserna vidkommer, så böra de komma uti trenne konsiderationer: 1:o huru mycket en främmande och utom denna församling bör för en graf till kyrkan uti penningar betala, 2:o hvad den bör utgifva, som är i församlingen och ej ägt uti gamla stadskyrkan egen graf, och 3:o hvad lindring den måtte förspörja, som hörer under församlingen och i gamla staden köpt och haft eget grafställe, och alldenstund grifterna uti denna nya Karls kyrka ej lika väl äro belägna, fördenskull och emedan dem distingveradt och således belefvadt och slutet, en graf uti högkoret betales af en främmande och den, där utom församlingen är, med 300 dlr kmt, den, som är i församlingen och ingen graf haft uti gamla staden, erlägger 200 dlr kmt, men den, där ägde graf uti gamla kyrkan, erlägger för grafstället allenast 150 dlr kmt, och en graf på stora gången ifrån högkoret och till tvärgångarna, jämväl trenne grifter på södra och norra sidan om stora gången och främst i korsgången, betales efter de klasser som förbemälte äro, så att en främmande kontenterar för grafven 200 dlr, den, där ingen graf haft i gamla staden, gifver 150 dlr, men den, där haft egen graf och är uti församlingen, löser henne allenast med 100 dlr kmt, de öfriga platserna neder till stora dörren, jämväl vid tvärdörrarna, lösas i lika måtto proportionaliter med 125, 100 och 75 dlr kmt stycket.

§ 13.

Dör någon, som grafställe hafver sig af kyrkan köpt, då åtnjute och behålle arfvingarna hans samma plats och gifve allenast kyrkan till viderkänsel åter ånyo 2 dlr smt, dock den dödes barn här under icke förståendes.

§ 14.

Kyrkans föreståndare hafver ej makt någon graf att försälja utan biskopens och magistratens samtycke vid 40 dlr smt böter, kyrkans ensak, och köpet vare ogillt, jämväl skall ock, när någon graf försäljes, vederbörande därå anamma till mera vitsord biskopens och magistratens skriftliga bevis och köpebref och låta, hvad i så måtto köpt och inlöst är, annotera för mera riktighets skull uti kyrkotaflan.

§ 15.

Flera än 2:ne grifter må ej någon hvarken köpa eller ärfva, faller honom flera till arfs, då hemfalle den tredje kyrkan, dock så att målsäganden hafver makt att öfverlåta kyrkan, hvilkendera honom bäst synes.

§ 16.

Så ofta någon låter öppna sin graf uti kyrkan för sina döda, då skall han vara pliktig att gifva kyrkan 5 dlr smt.

§ 17.

Med ringningarna skall hädanefter så förhållas, att där någon af adelig stämma blefve död, då ringes för ett sådant lik om middagen kl. 12, för en magistratsperson eller af dess gelike kl. 11, men för en borgare kl. 10. Uti samma konsideration komma deras hustrur och barn.

§ 18.

Icke flera än trenne resor skall för ett lik ringas, nämligen själaringningen, uppbäresringningen och efterringningen.

§ 19.

Hvar gång, som klockorna ringas, då betales till kyrkan för den första 3 m., den mellersta 2 m. och den senaste (?) 5 öre smt.

§ 20.

Ingen hafve makt själf att låta genom sitt folk öppna några grifter eller förrätta någon ringning, utan sådant bör allenast ske af dödgräfvaren, njutandes han för grafvens öppnande inne uti kyrkan 1 dlr smt, men för hans omak vid ringningarna obtinerar han för den största klockan $10^2/_3$ öre, för den mellersta $5^1/_3$ öre och för den tredje, som klockaren åtnjuter, 5 öre smt, och skall hvar ringning ej längre än $^1/_2$ timma allenast vara och påstå.

Att således är författadt, resolveradt och oryggeligen belefvadt, bekräfta undertecknade. Actum ut superius *)

Hans Wachtmeister.

(L. S.)

Under de år, byggnadsarbetet på kyrkan hittills pågått, 1660—1682, hade magistraten med stöd af stadens privilegier tagit ledningen af det hela om hand, under det att de af borgerskapet årligen vid Valborgsmässorådstuga utsedda kyrkoföreståndarna haft den närmaste tillsynen såsom ett slags arbetsinspektorer. I k. maj:ts resolutioner heter det, än att magistraten skulle disponera om de inflytande medlen »med landshöfdingens vetskap och inrådande» (den 5 juni 1658), än att superintendenten skulle hafva noga inseende, »att däröfver göres riktig räkning och att sådan hjälp rätt användes till kyrkan och icke till något annat» (den 13 september 1664). Superintendenten Schütte synes emellertid ej hafva varit riktigt belåten med magistratens åtgärder i denna fråga. Åt-

*) I domkyrkorådets arkiv förvaras en afskrift af denna stadga, hvartill är fogad en handling, kallad: Annotation eller förteckning uppå Calmare stads Carls kyrkas stolrum, hvarefter de äro betalta och inlösta, i följd af den upprättade kyrkostadgans innehåll, actum Calmare rådhus d. 4 oktober a:o 1684.

minstone föreslog han vid riksdagen i Halmstad 1678, att k. maj:t måtte förordna en särskild byggnadsinspektor, »som uppå arbetet och om medlen en trogen uppsikt skall hafva och därför vara responsabel». Detta bifölls också genom k. maj:ts resolution af den 3 mars s. å. *), och borgmästaren i Kalmar Jonas Björk förordnades, likaledes enligt superintendentens förslag, till inspektor öfver kyrkans byggnadsarbete, »hvaruti k. maj:t honom vidare med en särdeles instruktion vill låta förse» **). »Och på det han dess bätter detta arbete må förrätta», heter det till slut, »skall honom vara bestådt 250 dlr smt såsom ock 50 dlr smt på en byggningsskrifvare årligen».

Så snart denna anordning blef bekant för magistraten i Kalmar (början af maj 1678), protesterade densamma kraftigt däremot, »då ett sådant ämbete synes här vara alldeles onödigt». Magistraten hade hittills haft dispositionen öfver kyrkbyggnadsarbetet, då allt skickligen och väl vore tillgånget. Blefve borgmästaren inspektor och skulle åtnjuta lön härför, vore fara värdt, att den betydliga intäkt, som nu inflöte från borgerskapet, »komme att hvila och hädanefter alldeles upphöra, som man nu måste här och där i staden beklagligen förspörja» ***). Borgmästaren höll dock på sin fullmakt, men icke desto mindre valdes vid Valborgsmässorådstuga den 29 maj Haijock till kyrkoföreståndare.

Under sommaren fortgick striden. Landshöfdingen Henrik von Vicken skref därunder skarpa bref till magistraten, hvari han insinuerade, att enskilda intressen här måtte spela in †). Utgången blef emellertid, att borgmästarens fullmakt såsom kyrkoinspektor slutligen upphäfdes genom k. maj:ts resolution af den 19 maj 1679 ††), hvilken landshöfdingen an-

---

*) R.r.

**) Jonas Björk, styfson till politi-borgmästaren i Kalmar Mårten Hansson, hade 1673 blifvit dennes efterträdare. Han synes hafva varit mycket illa omtyckt. År 1680 afsattes han på grund af allmän klagan från borgerskapet (*Sylvander*, III, s. 654).

***) Rådstufvurättens dombok den 8 maj 1678.

†) Ett af landshöfdingens bref, dateradt den 20 juli 1678, finnes i afskrift i Löfgrenska samlingarna.

††) Rådstufvurättens dombok den 13 juni 1679.

befallde Björk »att ställa sig till hörsam efterrättelse och intet däremot sig opponera».

Några år därefter, 1681, synes Hans Wachtmeister, guvernör öfver Kalmar län, Öland och Blekinge *), hafva sökt förmå biskop Schütte att öfvertaga dispositionen öfver kyrkobyggnaden **), ehuru saken af obekant skäl gick om intet. Slutligen uppdrogs denna disposition genom kungligt bref af den 16 februari 1682 åt Wachtmeister själf ***). En af honom tillsatt kyrkoinspektor skulle af vederbörande infordra och emottaga kyrkan tillfallande medel »att under Wachtmeisters förordning sådant till kyrkans uppbyggelse och bästa använda och sedan göra honom därför riktig räkning, som vederbör», hvarför han i årlig lön skulle uppbära 200 dlr smt †). För hans verksamhet utfärdades särskild instruktion.

Till kyrkoinspektor utsåg Wachtmeister *Johan Bornman*, som den 1 maj 1682 öfvertog byggnadskassan af rådmannen Fredrik Linck. Han dog dock redan samma år; hans räkenskaper, till hvilka hänvisas å sidorna 16 och 23, gå från den 1 maj till den 13 november. Efter Bornman förordnades *Johan Nilsson* till kyrkoinspektor, men afsattes 1688, »emedan han nu intet kan ställa för sig någon säker eller nöjaktig kaution eller borgen efter k. maj:ts nådigsta förordning och han dessutom uti sina tjänsteår har utsatt en stor del af kyrkans medel hos andra privata personer, som ingen säkerhet därför till kyrkan förskrifvit eller pantsatt hafva ††). Af de privatpersoner, åt hvilka Nilsson på eget bevåg utlämnat lån, lyckades man efter några år indrifva dessa. Äfven en Nilssons egen skuld till byggnadskassan, uppkommen dels genom ett likartadt lån till honom själf, i 1692 års räkenskaper upptaget till 6,585 dlr 15 öre 12 pgr kmt, dels genom en brist vid kassans öfverlämnande till efterträdaren, i samma räkenskaper

*) År 1683 blef Wachtmeister generalguvernör öfver samma landsdelar.

**) Domkapitlets protokoll den 9 mars 1681. — Schütte hade, såsom redan förut är omnämndt, blifvit biskop 1678.

***) R.r.

†) Enligt Wachtmeisters fullmakt för kyrkoinspektoren Stefan Kostman den 30 april 1688 (Flottans arkiv i Stockholm).

††) Kostmans fullmakt.

upptagen till 2,300 dlr 6 öre kmt, således tillsammans 8,885 dlr 21 öre 12 pgr kmt, blef till största delen betalt under 1692, men ännu 1703 återstod på densamma 421 dlr 23 öre $14^{51}/_{75}$ pgr kmt *). — Nilsson var liksom de två följande kyrkoinspektorerna bosatt i Stockholm. Bornman synes däremot hafva bott i Kalmar, där han också dog.

Efter Johan Nilsson förordnades till kyrkoinspektor sekreteraren hos generalmajoren Axel Wachtmeister **) *Stefan Kostman*, hvars fullmakt är daterad den 30 april 1688 ***). Denne innehade platsen till 1691, då han på grund af sjukdom begärde och erhöll afsked. Hans räkenskaper gå till den 1 maj nämnda år. Till hans afgång torde äfven några »oegentligheter» i kassan hafva bidragit. Kostman hade 1689—1690 utan Hans Wachtmeisters vetskap belånat en del kyrkans bankoattester, enligt 1692 års räkenskaper uppgående till 9,202 dlr 13 öre 12 pgr smt, och sedan utlånat penningarna, det mesta till den nyssnämnde Axel Wachtmeister, hvars namn dock icke förekommer i räkenskaperna. Kostman står där för lånet †). För att under alla förhållanden skydda kyrkokassan gick dock Axel Wachtmeister den 7 maj 1691 med all sin egendom i löst och fast i borgen »för 10,066 dlr 16 öre karoliner och 3,000 dlr kmt med pålöpande intresse, 6 %, som

---

*) Byggnadskassans räkenskaper i Kalmar läns landsbok (Vadstena) och »Handlingar ur Kalmar domkyrkobyggnadsinspektors arkiv 1680—1703» i flottans arkiv (Stockholm).

**) Yngre broder till Hans Wachtmeister.

***) Fullmakt och instruktion, den senare af den 24 juli 1688, i afskrift i flottans arkiv.

†) Den 21 juni 1691, således efter Kostmans afgång som kyrkoinspektor, tillskrifver Hans Wachtmeister honom ett mycket skarpt bref i saken. »Såsom jag med högsta missnöje förnimma måste», heter det häri bland annat, »att I icke det ringaste af de mot ordres oförsvarligen lånta poster restituerat, tvärt emot edra löften vid min närvaro uppe i Stockholm; alltså förmanar jag eder allvarligen sådana heliga medel icke längre kyrkan förhålla, vetandes därhos, då årsens ända för handen är och räkningarna inlevereras, då edert enorma procedere kungöras måste, att I då för eder person icke undslippa skola det straffet, edert brott uti detta målet förtjänar». Och längre fram i samma bref: »då hela kapitalet, som I under händer haft och så argeligen mig ovetterligen hafver förhaft, måste tillstädes vara» (Flottans arkiv).

hans sekreterare Stefan Kostman kommer att häfta för till Kalmar kyrka, dem han uppå bankens attester upplånt och igen till en annan till låns uppdragit» *). Å Kostmans lån gjordes årligen betydliga afbetalningar, så att det redan 1695 var till fullo guldet.

Kostman efterträddes som kyrkoinspektor af bokhållaren Anders Röhnberg, hvars fullmakt är daterad den 3 april 1691 **). Denne innehade platsen till sin död 1703, då byggnadskassan med sina inkomster flyttades till Uppsala för att användas vid pågående reparation å domkyrkan därstädes efter den stora branden 1702.

Under de nio år, som förflöto närmast efter kyrkans invigning, 1683—1691, insamlades — denna gång uteslutande genom åtgärder från statens sida — en ny byggnadskassa, till hvilken inflöto konfiskationsmedel från tullarna och bötespenningar, ådömda genom kungliga resolutioner. Intet sammanskott af stadens borgerskap förekom vidare.

Konfiskationsmedlen, som under de ifrågavarande åren uppgingo till några och trettio tusen dlr smt ***) — närmare kan författaren ej uppgifva summan, då räkenskaper saknas för 1687 — inflöto nu endast från Sverige och Finland. Från andra delar af det svenska väldet, såsom östersjöprovinserna

*) Bland hithörande handlingar i flottans arkiv finnes ett koncept utan underskrift, som torde varit afsedt att undertecknas af Axel Wachtmeister. Slutet af detsamma lyder: »Efter såsom största delen utaf ofvanbemälta på kyrkans lånebanksattester upplånta summor efter min begäran af sekreteraren Kostman upptagna och till några mina pressanta utgifter använda äro, alltså utfäster och försäkrar jag härigenom ytterligare kraftigast, att själf med forderligsta och inom 2 års förlopp som min propre skuld riktigt betala alltsammans, hvad som ännu återstår och oklareradt är, såsom ock att jag kyrkan i all måtto fri och skadeslös hålla skall. Stockholm den — maj a:o 1693.» — Wachtmeister lånte af Kostman 18,800 dlr kmt enligt obligation af den 18 september 1690.

**) Röhnbergs fullmakt finnes bland Kalmar landskontors handlingar i Vadstena.

***) Räkenskaperna för 1683—1691 (original och afskrifter dels i kammararkivet, dels i flottans arkiv i Stockholm, dels i landsarkivet i Vadstena).

och de tyska besittningarna, gingo dessa medel till en kyrka i Karlskrona.

De åsyftade bötespenningarna, som första gången omtalas 1681 och sista gången 1691, växlade mellan 50 och 1,000 dlr smt samt ådömdes en del hos k. maj:t förlorande parter och deras fullmäktige, såsom det oftast hette »pro temerario litigio (för missbruk af rättegång) *). Bland dem, som under sådana förhållanden ålades böter till Kalmar kyrka, må nämnas: k. maj:ts drots Magnus Gabriel de la Gardie (500 dlr), grefve Axel Julius de la Gardie (500), grefvinnan Maria Sofia de la Gardie och hennes fullmäktig (900 + 200), kungl. rådet grefve Anders Torstensson (500), sekreteraren Anders Strömsköld (500 + 500), lagmannen Lennart Ribbing (100), hofkamreraren Österling (1,000), landshöfdingen Jakob Fleming (500), kamreraren Göran Adlersten (1,000), grefve Gabriel Oxenstierna (500), grefve Gustaf Oxenstierna (500), kammarherre Åke Åkesson Natt och Dags arfvingar (1,000), rikstygmästaren Per Sparre (500), borgmästaren Anders Jönssons arfvingar (500), assessor Claës Henrik Granskog (800), handlanden Johan Fock (300), advokaten Bolhorn (50) m. fl., allt tillsammans omkring 20,000 dlr smt.

Den på så sätt bildade byggnadskassan, ökad genom räntor å utlånta medel, uppgick den 31 december 1691 till 65,236 dlr 23 öre 11 pgr smt, nämligen

Röhnbergs balans till 1692		
Kontanter och fordringar	7,524: 18: 18	
Tullassignationer	869: 19: 16	
Obetalda bötesmedel	7,507: 12: 12	
Johan Nilssons skuld	766: 23: 8	16,668: 10: 6
I banken		30,407: 3: 21
Sekreteraren Kostmans skuld		9,202: 13: 12
Amiral Anckarstjernas d:o		5,633: 25: 16
Löjtnant Lerckias d:o		142: 7: 16
Sämskmakaren Hintz' d:o		473: 17: 20
	Transport	62,527: 14: 19

*) Räkenskaperna för 1683—1691. En del kungliga domar och resolutioner i flottans arkiv.

Transport	62,527: 14: 19
Kammarskrifvaren Sylvius' skuld	119: 5: 12
Johan Nilssons d:o	2,195: 5: 4
Gamla materialier från 1682	394: 30 —
Summa daler smt	65,236: 23: 11

En del af ofvan upptagna tillgångar kommo emellertid aldrig byggnadskassan till godo. Ännu 1703, då kassan öfverflyttades till Uppsala, utbalanserades 429 dlr 17 öre 20 pgr smt i obetalta tullassignationer och 5,041 dlr 10 öre 8 pgr smt i obetalta bötespenningar, summa 5,470 dlr 28 öre 4 pgr smt, hvartill kom Adlerstens af Karl XII år 1700 eftergifna 1,000 dlr smt bötespenningar samt slutligen Johan Nilssons återstående skuld, 421 dlr 23 öre $14^{51}/_{75}$ pgr kmt (sid. 33), allt tillsammans 6,611 dlr 14 öre $16^{67}/_{75}$ pgr smt. Återstår således 58,625 dlr 8 öre $18^{8}/_{75}$ pgr smt, som verkligen kommo byggnadskassan till godo,

Huruvida de 9,000 dlr smt, som omtalas å sida 22, ingå i denna byggnadskassa, kan författaren ej afgöra. De borde ingå däri, men inga uppgifter i tillgängliga räkenskaper upplysa därom. Däremot upptages en bankoattest på 3,433 dlr 10 öre 16 pgr smt (10,300 dlr kmt), kapital och intresse, som för Kalmar kyrka insatts den 1 mars 1683 och af kamreraren Peter Robeck i Stockholm den 28 september s. å. enligt Wachtmeisters order öfverlämnades till kyrkoinspektoren Johan Nilsson *). Hvarifrån dessa penningar kommit, uppgifves ej. Attesten, som omtalas i rådstufvurättens dombok den 24 juli och 28 augusti 1683 såsom lydande på 10,000 dlr kmt, fanns då i förvar hos Robeck. Förmodligen voro penningarna konfiskationsmedel **).

*) 1683 års räkenskaper. Rådstufvurättens dombok den 24 juli och 28 augusti 1683.

**) Sylvander uppgifver (anf. arb., IV, s. 442), att Karl XI lämnade 10,000 dlr kmt till kyrkbyggnadens kraftiga fortsättande, då han 1683 var på besök i Kalmar, och hänvisar härför till rådstufvurättens dombok 1683. Men konungen kom det året till Kalmar först den 31 juli, och penningarna hade som nämndt insatts i banken redan den 1 mars och omtalas i rådstufvurättens dombok den 24 juli, således innan konungen kom till staden. Ingenstädes i rådstufvurättens dombok för året finnes heller någon uppgift om att konungen skänkt några penningar till kyrkan.

Bland afbränningarna under de nio åren, hvilka uppgingo till 7,000—8,000 dlr smt, må nämnas: kyrkoinspektorens lön, 200 dlr årligen = 1,800 dlr, pension till fru Anna von der Noth, änka efter presidenten i sjörätten Henrik de Moucheron, 400 dlr årligen = 3,600 dlr, samt till Kalmar stad 1684 återbetalta förskotter*), som under åren 1660—1672 tagits af de till rådhusets uppförande anslagna saltlicensmedlen (sid. 13 och 16), 1,400 dlr.

Reparationer och annat arbete för kyrkan, som denna tid kunde komma ifråga, betaltes i allmänhet af enskilda kassan**). Så t. ex. »en stor reparation» på taket, som företogs 1689 för en kostnad af omkring 500 dlr kmt, då bland annat 194 st. järnplåtar »lades i alla fyra hörnen» och 9 balkar anskaffades, »som skulle hålla taket uppe». På samma kassas bekostnad reparerades 1684 gamla kyrkans orgel, som dittills förvarats i materialboden på skolgården, och uppsattes jämte tillhörande läktare i nya kyrkan, och 1686 uppsattes stora urverket »i klockstapeln på torget». För belysningen inköptes under 1680-talet, likaledes af kyrkans egna medel, de fem kronor af mässing, som ännu (1912) användas för detta ändamål, den första 1682 från Lybeck, de öfriga 1687—1689 från Vimmerby. En 1684 behöflig omgjutning af mellanklockan bekostades däremot af byggnadskassan, så ock betalades 1688 ur denna kassa 85 dlr smt för 10 »likstenar» till kyrkan. 1688 målades orgelläktaren, men för medel, som borgmästare Hälls änka 1686 testamenterat därtill.

Vid ett besök, som Hans Wachtmeister gjorde i Stockholm på våren 1691, fick han Karl XI:s befallning, att han skulle återupptaga arbetet på Kalmar kyrkobyggnad, och det ju förr dess hellre, en befallning, som konungen upprepade i

*) 1684 års räkenskaper. — Magistraten hade beräknat stadens fordran med räntor till 1,655 dlr 31 öre $^2/_3$ pgr smt, men kyrkoinspektoren fick Wachtmeisters order att blott betala 1,400 dlr. (Handlingar i flottans arkiv.)

**) För de följande uppgifterna se räkenskaperna för de nämnda åren, dels enskilda kassans, dels byggnadskassans!

ett bref af den 27 juni*). Wachtmeister skulle själf, så mycket på honom ankomme, på allt görligt sätt söka befordra arbetet. För öfrigt skulle arkitekten Wijnants (adlad Svansköld) emot en årlig lön af 1,000 dlr smt hafva inseende däröfver, uppgöra ritningar, tillse att väl förfarna mästare måtte antagas, i landshöfdingens närvaro uppgöra alla ackorder o. d. Från kyrkoinspektoren i Stockholm (sid. 32) skulle behöfliga medel efter Wachtmeisters anordning nedsändas till landträntmästaren i Kalmar för att hos honom stå i deposition, tills de behöfdes. Af landträntmästaren skulle de efter hand utlämnas till en byggningsskrifvare, som sedan i sin ordning hade att utdela dem till vederbörande. En bohagsfogde skulle mottaga och utlämna alla materialier, attestera alla räkningar o. d. När arbetet väl komme i gång, skulle en pådrifvare tillsättas.

Åtgärder vidtogos genast för att indrifva kyrkans utestående fordringar**), men som detta drog ut på tiden och äfven andra hinder kommo i vägen, föreslog Wachtmeister i skrifvelse af den 31 augusti, att konungen måtte bevilja uppskof med arbetets början till nästkommande år, hvilket medgafs. »Men», tillade konungen i sitt svar af den 10 september***), »är vår änteliga vilja, att det då försiggår och så tidigt begynnes, som möjligt må vara».

År 1692 återupptogs också enligt konungens befallning arbetet på kyrkan, och därmed började tredje och sista skedet af dennas byggnadshistoria, hvilket kan anses afslutadt med år 1703, äfven om ett eller annat mindre arbete ännu återstod.

Under denna tid var Svansköld ledande arkitekt från 1692 till och med 1697, då han på begäran af landshöfdingen

---

*) Kungligt bref till H. Wachtmeister den 27 juni 1691 (R.r.). H. Wachtmeister till A. Röhnberg den 24 september s. å. (Flottans arkiv).

**) Wachtmeisters underdåniga memorial af den 4 maj 1691 angående Kalmar kyrkas fordringar, som måste indrifvas exekutivt, om så ske kan (Flottans arkiv). Kungliga bref till generalinspektoren Nils Hägerflycht, till statskontoret, till öfverståthållaren Kristoffer Gyllenstierna och till åtskilliga landshöfdingar, alla af den 6 maj s. å. (R.r.).

***) Kungligt bref den 10 september 1691 (R.r.).

i Kalmar Blechert Wachtmeister »för besparings skull» transporterades på annat håll. Hans lön var, som redan är nämndt, 1,000 dlr smt årligen*). Svanskölds närmaste man som arbetsledare var verkmästaren, sedermera kyrkobyggmästaren Rudolf Bientz, som tjänstgjorde vid kyrkobyggnaden från 1692 till och med 1702, då han flyttade till Karlskrona. Hans lön, som till en början utgick med 300 dlr smt, höjdes 1694 till 500 dlr**).

Till byggningsskrifvare och pådrifvare med en lön af 300 dlr smt antogs först proviantmästaren Sven Nilsson Porsell***), men han afgick samma år efter att jämlikt amiralitetskollegii bref af den 6 september hafva blifvit holmkamrerare vid amiralitetet. Hans räkenskaper som byggningsskrifvare omfatta $^{1}/_{1}$—$^{10}/_{9}$ 1692. Tullnären Didrik Stridbeck fick därefter samma dubbla befattning, men då han vägrade att aflägga ed på den utfärdade instruktionen, måste han afgå†). Hans räkenskaper gälla tiden $^{11}/_{9}$ 1692—$^{11}/_{1}$ 1693. Efter Stridbeck gafs platsen 1693 åt proviantmästaren Johan Törneboum, hvilken innehade den till sin död 1700††). Hans änka underskref sista årets räkenskaper. Åren 1701—1703 var landskontoristen Nils

---

*) Byggnadsräkenskaperna för de nämnda åren (Vadstena). Blechert Wachtmeister till Hans Wachtmeister den 15 december 1697 (Vadstena). — Abraham Wijnants, 1693 adlad Svansköld, var styfson till Nikodemus Tessin d. ä. och således halfbroder till Nikodemus Tessin d. y. Han biträdde vid åtskilliga af dessas byggnadsföretag.

**) Byggnadsräkenskaperna. — Bientz, till börden tysk, började sin bana här i Sverige som stenhuggare, men steg i graderna till byggmästare. Sedan han lämnat Kalmar, arbetade han vid Tyska kyrkan i Karlskrona.

***) Byggnadsräkenskaperna. — Porsell, som var anställd vid amiralitetet, dog den 5 april 1693 som ekipagekommissarie. Han ligger begrafven i Kalmar domkyrkas kor, där hans graf förr täcktes af en vacker grafsten, som dock i senare tider flyttats till annan plats i kyrkan.

†) Westrinska anteckningarna.

††) Byggnadsräkenskaperna. — Törneboum hade varit häradsskrifvare i Södra Möre och i denna egenskap bott på Gåra i Arby socken. I Kalmar blef han 1692 landträntmästare, men utnämndes redan samma år efter tjänstebyte med Lars Collijn till proviantmästare. Han dog i september 1700 och ligger begrafven i Arby kyrka, där en grafsten ännu bär hans och hans hustrus namn (Westrinska anteckningarna).

Assarsson byggnadsskrifvare — pådrifvare omtalas ej längre —; på grund af minskade göromål vid sysslan fick han nöja sig med 150 dlr i lön.

Bohagsfogde med 200 dlr smt i lön blef förre stadsfiskalen Erik Wallman och var anställd i denna egenskap från 1692 års början till 1701, då han på grund af trassliga affärer synes hafva lämnat platsen*). Göromålen sköttes sedan af byggningsskrifvaren Assarsson, ehuru utan särskild lön därför.

Bland de många handtverkare af olika slag, som tid efter annan hade arbete vid kyrkobyggnaden, nämnas i räkenskaperna: smederna Jöns Berg, Herman Wegner och Peter Uhrhane, bleckslagarna Paul Tatzreuter och Olof Weinbom, snickarna Jöns Bokvall och Johan Röhl, bildhuggarna Niklas Wensch (?) och Sven Jönsson, målarna Mårten Jürgens och Salomon Ek, glasmästarna Mårten Sifversson och Peter Nordgren samt orgelbyggaren Magnus Åhrman och urmakaren Wilhelm Kock. Dessutom sysselsattes vid kyrkan en mängd murare och stenhuggare, bland de senare flera tyskar.

Den sida 36 omtalade byggnadskassan — 58,625: 8: 18 $^{8}/_{75}$ — ökades under åren 1692—1703 med 41,644 dlr 6 öre 12 pgr smt i konfiskationsmedel och en ej obetydlig summa i räntor, nära 9,000 dlr**), så att Röhnberg trots stora afbränningar — 15,865 dlr 10 öre 10 pgr smt — kunde efter hand nedsända till Kalmar 81,806 dlr 24 öre 7 pgr smt kontant och 11,355 dlr 20 öre 10 pgr smt i materialier, företrädesvis

*) Byggnadsräkenskaperna. — Wallman, som efter växlande öden 1699 antagits till stadskassör, kom på balans och kunde ej ställa borgen för sig, hvarför han 1701 af magistraten afsattes från denna plats. Hans balans var mycket invecklad, och en stor del af 1702 satt han med anledning däraf i arrest. Han dog den 24 februari 1709. Den 2 mars 1705 fick W. för 50 dlr kmt köpa »sista grafplatsen på stora gången inom västra dörren på höger hand, när man ingår i kyrkan» — ordinarie priset var 75 dlr kmt. Redan samma år sålde han den dock till handlanden Johan Jakobsson Schultz (Westrinska anteckningarna).

**) Författaren är ej i tillfälle att exakt uppgifva summan. Jämfördt med de öfriga summorna skulle räntorna uppgå till omkring 8,758 dlr smt.

koppar och järn, tillsammans således 93,162 dlr 12 öre 17 pgr smt. — Afbränningarna utgjordes af 5,608 dlr i löner till Röhnberg, Svansköld och Bientz, 4,533 dlr 10 öre 16 pgr i pensioner till fru von der Noth m. fl., 5,182 dlr 1 öre 4 pgr enligt kunglig befallning öfversända till Jönköpings kyrka*), 100 dlr i nådårshjälp till Röhnbergs änka för 1703 samt 441 dlr 30 öre 14 pgr i expenser och andra smärre utgifter, summa 15,865 dlr 10 öre 10 pgr smt.

Af till Kalmar nedsända penningar och materialier — 93,162: 12: 17 — återstodo vid slutet af 1703 i Assarssons räkenskaper utbalanserade 335 dlr 10 öre 16 pgr smt, däraf 240 dlr kontant, resten i materialier, samt i Assarssons räkenskaper ej upptagna takplåtar af järn, värda 42 dlr 19 öre smt. Enligt kungligt bref af den 23 augusti 1692 hade 2,000 dlr smt tagits af dessa medel för inköp af ett hus till Kalmar skola**), hvarjämte 10,650 dlr 2 öre 16 pgr smt afgått i löner, utbetalta i Kalmar. Däremot hade 390 dlr 27 öre smt konfiskationsmedel influtit direkt i byggningsskrifvarens kassa från en tullnär i Karlskrona och 136 dlr 6 öre 9³/₅ pgr smt för sålda taktegel. På kyrkobyggnaden hade således under detta skede användts 80,661 dlr 13 öre 18³/₅ pgr smt, i löner***) hade dessutom, räknadt från och med 1683, åtgått 18,158 dlr 2 öre 16 pgr smt; alltså tillsammans 98,819 dlr 16 öre 10³/₅ pgr eller i det närmaste 100,000 dlr smt, d. v. s. 200,000 kronor i vår tids mynt, oberäknadt myntvärdets fall.

Som räkenskaperna för detta byggnadsskede äro i behåll och äfven en del af Svansköld och Bientz upprättade förslag, kunna här meddelas några detaljer från arbetets gång under

---

*) Genom kungligt bref hade Wachtmeister fått order att i två repriser sända 6.970 dlr 22 öre 4 pgr smt till Jönköping för dess kyrkas fullkomliga uppbyggande. Men som vederbörande i Jönköping i därvarande ränteri lyftat 1,788 dlr 21 öre af konfiskationsmedlen, behöfde endast 5,182 dlr 1 öre 4 pgr sändas från Kalmar kyrkobyggnadskassa.

**) R.r. — Köpet gällde ett till salu utbjudet stenhus, som låg på samma ställe som allmänna läroverket i våra dagar.

***) Till kyrkoinspektoren, arkitekten, verkmästaren, byggningsskrifvaren och pådrifvaren samt bohagsfogden. (Häri inberäknas äfven 100 dlr nådårshjälp till Röhnbergs änka 1703.)

de olika åren*). 1692 uppsattes byggnadsställningarna, men i öfrigt vidtogs ej något mera omfattande arbete. Af de för året från Stockholm nedsända penningarna (sida 40), 13,000 dlr smt, förbrukades endast 2,875 dlr**) och däraf åtgingo 1,099 dlr i löner. Man återupptog det under förra skedet afbrutna murningsarbetet och fortsatte ofvan de stora fönsterna, hvarjämte man, hufvudsakligen genom införskrifna tyska stenhuggare, lät förfärdiga en del kapitäl, för hvilka betaltes i arbetslön 30 à 34 dlr smt. Huruvida det var doriska kapitäl för kyrkans yttre eller joniska för dess inre uppgifves ej; det senare torde vara sannolikast. Kordong- eller blindlisten mellan fönsterna förskrifver sig från detta år. I sakristian och kapitelskammaren***) insattes två spisar och en i stenhuggarboden, där de tyska »stenhuggargesällerna» arbetade. — Utom sin lön fick Bientz 100 dlr smt för en *modell* öfver kyrkan, som han förfärdigat, samt till respenningar.

Följande år, 1693, tog man med mera allvar i tu med arbetet och använde därpå 10,897 dlr smt, hvaraf 1,366 dlr till löner. Man fortsatte med kapitälen samt påbörjade arkitraven och »stora kornischen eller kronlisten» rundt omkring kyrkan. För denna senare list uppgjorde man den 28 augusti kontrakt med Bientz om 5,000 dlr smt. Kapitälen skulle förfärdigas af densamme för 30 dlr smt stycket. Till murare och handtlangare åtgingo omkr. 2,600 dlr. Af kyrkans enskilda medel†) köptes ett segel att breda öfver orgelverket för att såmedelst skydda det mot regn och annan skada af oväder. Vid murningen på kyrkan hade nämligen fönsterna

---

*) I Kalmar läns landsbok (Vadstena) finnas alla hithörande räkenskaper vare sig de afse kyrkans enskilda kassa eller dess byggnadskassa. Beträffande denna senare fördes räkenskaper icke blott af kyrkoinspektoren i Stockholm utan äfven af landträntmästaren, byggningsskrifvaren och bohagsfogden i Kalmar. Svanskölds och Bientz' arbetsförslag finnas dels i flottans arkiv, dels bland Kalmar landskontors handlingar (Vadstena).

**) Här som i det följande utelämnas *öre* och *pgr* i liknande uppgifter.

***) Domkyrkorådets nuvarande sessionsrum i sydöstra tornet.

†) Kyrkoföreståndare och förvaltare af dessa medel var då handlanden Johan Mühlenbruch, broder till borgmästaren Didrik Mühlenbruch.

uttagits, hvarjämte taket, åtminstone delvis, synes hafva rifvits. Som äfven predikstolen därför kunde taga skada, lät man öfverkläda den med bräder samt vidtog i öfrigt en del åtgärder för att förekomma den olägenhet, som predikanten var utsatt för vid gudstjänstens förrättande, när det regnade. Bland materialierna nämnes utom ölandssten äfven mursten från gamla kyrkan, som dock ansågs sämre. — Bientz uppbar å sitt kontrakt rörande kronlisten 1,261 dlr.

År 1694 användes på kyrkan 11,093 dlr, hvaraf 1,584 dlr i löner, och 1695 åtgingo 14,725 dlr, hvaraf 1,237 i löner. Man afslutade under dessa år i det närmaste allt sten- och murningsarbete inuti kyrkan upp till takhvalfvet och i det yttre den doriska arkitraven, frisen och kronlisten samt påbörjade »pedistal-listen» (attikan), det mesta enligt kontrakt med Bientz. För öfrigt påbyggdes de fyra tornen, af hvilka åtminstone det sydvästra blef så pass färdigt till stenarbetet, att klockorna i december 1695 kunde upphängas i detsamma. Lanterniner saknades dock ännu å alla tornen, hvarför klockorna fingo sin plats längre ned än nu. Å själfva kyrkan uppsattes samma år träresningen för yttertaket, hvilket enligt kontrakt af den 28 juni 1695 med bleckslagaren Kristoffer Gerssell i Stockholm skulle af denne täckas med järnplåt. För hvarje skeppund plåtars riktiga arbetande skulle han hafva 24 dlr kmt i arbetslön. Kapitälen upptagas 1694 fortfarande till 30 dlr smt stycket, men 1695 omnämnes ett kontrakt med de tyska stenhuggaregesällerna om joniska kapitäl, »som bestås 11½ rdr (23 dlr smt) stycket». Till murare och handtlangare utbetaltes 1694 omkring 2,400 dlr smt och 1695 omkring 4,100 dlr. En stor skara arbetare måste därför hafva varit sysselsatta vid kyrkan, särskildt sistnämnda år. — På kyrkans enskilda bekostnad fortsattes de skyddsåtgärder, som redan 1693 vidtagits mot skada af regn och snö. 1694 gjordes af bräder en ränna öfver predikstolen, »där som vattnet löper neder af i kyrkan», och 1695 lades bräder öfver orgelverket »att aftaga regn och annat, som af arbetsfolket nedfalla kunde». De epitafier och vapensköldar, hvarmed väggarna voro prydda, nedtogos för säkerhets skull och insattes på nya skolans vind. För de kyrkobesökande återstodo emellertid

allehanda olägenheter. Vid regnväder voro de blottställda för takdropp, och under vintern yrde snö in. Lergrus och sten föll i mängd ned under arbetet och hopade sig på gångar och i bänkar, så att kyrkan svårligen kunde hållas ren, äfven om gruset tid efter annan bortfördes. Dammet måste under alla förhållanden hafva vållat obehag. Trots allt detta användes dock kyrkan fortfarande för gudstjänsten. — Den gamla kyrkans urverk, som på sista tiden haft sin plats i en stapel å torget, flyttades 1695 från stapeln till kyrkan, där det uppsattes, ehuru ej på samma ställe som nu. Flyttningen verkställdes af urmakaren Wilhelm Kock, som sedan fick urets skötsel om hand.

Under 1696 fortgick arbetet å kyrkobyggnaden med ungefär samma kraft som under 1695. Till detsamma användes 14,231 dlr, hvaraf 1,980 dlr till löner. Man fullbordade, hvad som kunde vara kvar af kapitäl och listverk inuti kyrkan samt af »pedistal-listen» i det yttre, uppförde nästan fullständigt östra, södra och västra gaflarna med deras joniska ornering samt påbörjade den norra gafveln. Halfkupolerna i öster och väster fingo tills vidare endast träbeklädnad. Sydvästra och sydöstra tornen fullbordades såväl till stenhuggararbetet som till trävirket i lanterninerna. Den 1 oktober sattes enligt klockaren Beckstadii uppgift »den förgyllda knappen» på det sydvästra tornet och den 2 oktober på det sydöstra*). Med de båda tornens plåtbeklädnad fick dock ännu anstå några år. Däremot begynte man nu täcka stora kyrktaket med järnplåt, ehuru ett stort parti ännu stod bart vid årets slut. I det inre medhanns $^1/_4$ af takhvalfvet, från altaret till predikstolen, som då hade sin plats i sydöstra korshörnet. — De kyrkobesökande klagade fortfarande öfver olägenheter på grund af arbetet på kyrkan. Takdropp var som förut mycket vanligt om sommaren och hösten samt yrsnö om vintern. I bland hade man svårt att komma in i bänkarna för den myckenhet sten och grus, som fallit ned från ställningarna. Än hade bänkarna kullfallit, än skranket i koret.

---

*) Här torde afses någon tillfällig ornering och ej de nuvarande urnorna med sina förgyllda flammor.

Snart började man klaga öfver brist på penningar för att med tillbörlig kraft kunna fortsätta arbetet. Redan 1697 nedgingo de disponibla tillgångarna till 9,613 dlr, hvaraf 1,237 dlr åtgingo till löner. Detta år fullbordades i det närmaste norra gafveln. Nordvästra och nordöstra tornen färdigbyggdes, ehuru de tills vidare liksom de båda andra tornen blefvo utan plåtbeklädnad. Det förstnämnda fick sin förgyllda knapp den 8 juli och det sistnämnda sin i medlet af september. Med stora kyrktakets täckning fortsattes; den blef dock ej färdig under året. Urnorna, som med sina förgyllda «flammor» pryda torn och gaflar, började nu förfärdigas, och därtill användes ej ölandssten såsom till kyrkan i öfrigt utan gotlandssten*). Inuti fortsattes hvalfbyggnaden. — För besparings skull anhöll landshöfdingen Blechert Wachtmeister den 15 december 1697 hos sin broder, H. Wachtmeister, att arkitekten Svansköld måtte transporteras på annat håll**). Det återstående arbetet kunde mycket väl förrättas af Bientz. De andra tjänstemännen borde få sin lön nedsatt till hälften, dock ej Bientz. Så skedde också.

Följande år, 1698, användes endast 6,654 dlr på kyrkobyggnaden, hvaraf 742 dlr åtgingo till löner. I det yttre fortsattes arbetet på gaflarna, åtskilliga urnor med tillhörande flammor förfärdigades, halfkupolerna i öster och väster bekläddes med koppar, och arbetet på det yttre takets täckande med järnplåt fortsattes, ehuru ej mycket synes hafva blifvit gjordt härå. Inuti fortsattes hvalfbyggnaden, men här drefs arbetet med större kraft; öfver 100,000 murtegel utlämnades därtill af bohagsfogden. Bland inköpta materialier nämnas 190 böcker »bokeguld» till flammornas förgyllande. — Under året uppflyttades ringklockorna i sydvästra tornets lanternin, och äfven tornuret fick sin nuvarande plats i samma torn. Som urmakaren Kock, hvilken dittills haft urets skötsel om hand, då var död, utfördes flyttningen af klockaren Nils Beckstadius. I sakristian uppsattes för kyrkans egna medel en kakelugn, som landskamreraren Erik Berg inköpt på Ebbetorp

---

*) Jfr dock om tornens urnor sida 7.

**) Sid. 38 f.

och skänkt till kyrkan. — Af kyrkans obehöfliga materialier såldes bland annat 15,750 taktegel, som tillförne legat på kyrkan.

År 1699 användes 5,101 dlr, hvaraf 693 till löner. I det yttre afslutades nu, hvad som kunde vara kvar af gaflarna. Resterande urnor förfärdigades, och deras flammor förgylldes. Fönsterlufter med järnramar insattes, och glas till rutorna införskrefs utifrån, hvilket dock konungen upptog med missnöje, »som här ingen brist på glas har varit vid Adlerstens bruk» *). På stora taket fortsattes plåtbeklädnaden, ehuru den ej heller detta år blef fullbordad **). I det inre fullbordades hvalfvet, och väggarna fingo både utan och innan sin sista afputsning. Slutligen målades kyrkan i det yttre, hvarvid alla huggna stenlister och pilastrar gjordes något ljusare än muren och hvitgrå som gotlandsstenen. Fönsternas järnramar målades gula. — Byggnadsställningen, som först detta år nedtogs, ehuru man redan förut klagat öfver dess bristfälliga beskaffenhet, öfverlämnades enligt ett kungligt bref af den 2 september 1698 till Bientz »för dess trägna uppvaktning och stora flit vid kyrkoarbetet». Enligt uppgift skall den ursprungligen hafva kostat nära 1,200 dlr smt.

Den 13 september 1699 och följande dagar ***) fick man se »i frisen» öfver södra och norra ingångarna följande inskrifter i stora förgyllda bokstäfver,

på södra sidan:

Regnante Carolo Gustavo coeptum sub Carolo XI maxima parte auctum

på norra sidan:

Felici Caroli XII ævo acceptam refert hoc opus consummationem. †)

---

*) Kungligt bref den 16 september 1699 (R.r.).

**) I ett memorial till landshöfdingen af den 1 juni 1699 klagar Bientz, att väntade materialier från Stockholm uteblifvit, särskildt järnbleck. »Kommande kyrkarbetet därigenom märkligen till att studsa, särdeles är det oförsvarligt, att stora kyrktaket, som nu i 4 år till en del stått otäckt, icke kan komma till sin fullbordan, viljandes jag för allt eftertal och försummelse vara excuserad» (Flottans arkiv).

***) Beckstadii dagbok och Frigelianska samlingarna.

†) »Påbörjadt under Karl Gustafs regering, under Karl XI uppfördt

Inskrifterna, som torde varit af tämligen enkel beskaffenhet, ledo snart nog af tidens tand, men ännu 1750 omtalas de, ehuru det heter om dem, att de då voro mycket otydliga *). — Enligt ett bref från Nikodemus Tessin d. y. till landshöfdingen i Kalmar af den 16 augusti 1699 var Karl XII ursprungligen mycket obenägen för hvarje inskription på domkyrkan, men gaf slutligen med sig **). Å kyrkan skulle få uppsättas dels förestående inskrift, dels den sida 6 anförda rörande Hans Wachtmeister.

Enligt den fastställda ritningen skulle kyrkan inuti öfverallt upphöjas och fyllas med sand och jord 1½ aln högt, så att man från dörrarna hade att uppgå 3 trappsteg. Som detta ej skett förut, gaf landshöfdingen order därom den 29 april 1699. Samtidigt borde en mängd skadade bänkar repareras. Det mesta häraf gjordes af församlingens medlemmar, men korets och sakristians upphöjning och reparation bekostades af kyrkans enskilda kassa för en summa af 84 dlr 22 öre 12 pgr smt. Bland annat åtgingo därtill 530 lass fyllningsjord från gamla staden och 40 alnar golfstenar. Dödgräfvaren Måns Spink, som upptagit och åter inlagt alla grafstenarna i gångarna, erhöll därför 11 dlr 28 öre, och snickaren Johan Röhl, som reparerat 14 oinlösta bänkar vid västra dörren, fick 10 dlr 1 öre.

I öfrigt må anföras, att Karl XII samma år, 1699, den 24 maj utfärdade stat för kyrkan ***), hvilken hade följande lydelse.

Stat för nya Karls kyrka i Kalmar †).

	Silfvermynt		
	Dlr	öre	pgr
1 *organist*	100		

till största delen, har detta byggnadsverk Karl XII:s lyckliga tid att tacka för sin fulländning». — Arbetet utfördes af målaren Salomon Ek, och kyrkan tillsläppte af sin enskilda kassa guld och färg.

*) *Hårleman, C.*, Bref till C. Fr. Piper.

**) Kopia af N. Tessins bref den 16 aug. 1699 bland Kalmar landskanslis handlingar (Vadstena).

***) Originalet i domkapitlets arkiv.

†) Moderniserad stafning.

	Silfvermynt Dlr	öre	pgr
1 *klockare* åtnjuter årligen			
10 tunnor spannmål à 9 m. ...... 22: 16: —			
Än hvaremot han skall förrätta ringningarna och hålla klocktyglarna vid makt, näml.			
½ lispund talg .... 1: —: —			
Penningar 14: 21: 8			
Dito för kyrkans klädtvätt 2: 21: 8	40	26	16
1 *klockställare,* som ställer urverket	12		
1 *orgeltrampare*	5	10	16
1 *kyrkoföreståndare,* som har kyrkans medel och inventarium om händer och därföre gör årligen räkning.			
8 tunnor spannmål à 9 m.	18		
Kapellan till ljus			
1 lispund talg	2		
178: 5: 8.			

Till *domkyrkans byggnad,* reparation och vidmakthållande samt ljus, vin och oblater blifver all den inkomsten förbehållen, som ofvanbemälta stat öfverskjuter, hvarför årligen riktig reda och räkning göras skall, och vid persedlarnas och byggningsmaterialiernas inköpande samt arbetsfolkets afbetalande brukas all behörig sparsamhet. Och där så stora reparationer och byggnader årligen icke behöfdes, så kunde sådana behållna penningar under landshöfdingens, biskopens och konsistorii disposition till säkert folk utlånas på intresse emot säker pant och förskrifning.

	Dlr	öre	pgr
Summa	178	5	8

Till *föregående stats aflöning,* domkyrkans årliga reparation och vidmakthållande samt extraordinarie utgifter har domkyrkan underbemälta inkomster årligen att åtnjuta, som bestå uti efterföljande, nämligen:

	Silfvermynt		
	Dlr	öre	pgr
Domkyrkotunnan, som utgöres af alla församlingar i stiftet, belöper med Kristvalla socken inräknadt, nämligen: 60½ tunnor spannmål med spillkapparna.			
Tionden af stadens åkerlyckor samt Kalmar socken, uppföres på förslag, nämligen: 20 tunnor spannmål.			
Kyrkans egna inkomster för ringning, grafställen och deras öppning samt bårkläden med håf- och bötespenningarna och annat extraordinarie, som vid kyrkan kan falla, hvilka alla noga böra kyrkan till uppbörd beräknas.			
Summa			

Sålunda som förbemälta stat innehåller, har hvar och en, som däruti begripes, sin årliga lön att undfå, och emedan inkomsten merendels består i spannmål och åtskilliga andra intrader, som till något visst och säkert kvantum ej uträknas kan; alltså förpliktas oeconomus alla sådana kyrkans inkomster årligen i sina räkningar till namnen och självfa persedlarna upptaga och med landshöfdingens, biskopens, domprostens och konsistorii kommunikation spannmålen förvandla kyrkan till godo efter högsta markegång och sedan såväl för uppbörd som utgift och kyrkans inventarium göra riktig reda och räkning, blifvandes alldeles förbjudet att gravera kyrkan med några flera personers löningar emot denna föregående stat, så kärt hvarjom och enom är att undvika det ansvar, som däruppå följa lärer.

Datum Stockholm den 24 maj a:o 1699.

C A R O L U S.

(L. S.)

L. Törne.

År 1700 användes till kyrkobyggnaden 2,037 dlr, hvarvid inga andra löner omtalas än 480 dlr till Bientz *). Plåtbe-

*) I utgående balans till 1701 upptages en skuld till bohagsfogden Erik Wallman å 248 dlr 8 pgr smt, som nämnda år betaltes. Sannolikt

klädnaden på stora taket afslutades nu med undantag af väggen mellan de båda takfallen, som blott målades, och sydvästra tornet täcktes med koppar. Södra portalen förfärdigades samt en ny orgelläktare öfver västra ingången, dit gamla orgelverket öfverflyttades den 11 augusti. — Byggningsskrifvaren Johan Törneboum dog under året, och räkenskaperna uppgjordes för änkans räkning af hennes broder Israel Ehrenström.

Segern vid Narva firades i kyrkan med högtidlig gudstjänst, hvarvid stadsmusikanten Thomas Salomon med »gesäller» musicerade på orgelläktaren; i ersättning därför erhöll han 36 dlr kmt ur kyrkans enskilda kassa. Vid samma tillfälle sköt man å torget med kanoner, men detta hade till följd, att en stor mängd af kyrkans fönsterrutor sprängdes sönder.

1701 nedsjönko de disponibla medlen till 1,131 dlr, hvaraf fortfarande 480 dlr upptagas som lön till Bientz *). Ingen lön nämnes för året lika litet som för 1700 till byggningsskrifvaren. Minskningen i byggnadskassans inkomster berodde på att konfiskationsmedlen för hvarje år blefvo allt mindre och mindre, ja, hvad lilla tullen beträffar, för flera år helt och hållet uteblefvo. Vice landshöfdingen i Kalmar, öfverste S. Königsfelt, anförde däröfver klagomål **) hos statskontoret, »insinuerande, hvad ganska stor och nästan obotlig skada kyrkan härsammastädes tager af det, att de medel, som hos en eller annan innestående äro och till dess byggnad anslagna, icke kunna undfås och erhållas, hvarmedelst hvarken själfva verkmästaren vid arbetet eller någon af betjänterna därsammastädes ännu hafva kunnat åtnjuta någon penning på deras innevarande års lön efter den gjorda staten, icke heller kan man betala dem, man om några förskott har måst anlita». Statskontoret gaf ett välvilligt svar och beordrade särskildt generalinspektoren vid småtullarna att låta Kalmar kyrka få

---

ingick häri Wallmans lön för år 1700, som med afdrag af centonal m. m. skulle varit 99 dlr. Sedan nämnes ej längre någon bohagsfogde. Jfr sida 40.

*) Bientz' lön var som förut bestämd till 500 dlr, men häraf afgingo i s. k. centonal m. m. 20 dlr, liksom förhållandet den tiden var med alla löner.

**) Königsfelts skrifvelse är af den 20 december 1700 och statskontorets svar af den 10 januari 1701 (Flottans arkiv).

den del af hithörande konfiskationsmedel, som enligt k. maj:ts order tillkomme densamma. Resultatet blef emellertid ej storartadt — 1,131 dlr i disponibla penningar för året.

Ifrågavarande år, 1701, förfärdigades södra läktaren och påbörjades västra portalen. På enskilda kassans bekostnad reparerades och förhöjdes predikstolen af snickaren Röhl och bildhuggaren Niklas Wensch samt målades af Ek, allt för omkring 150 dlr kmt, altaret öfverströks med röd vattenfärg, och två visaretaflor uppsattes vid tornuret för 197 dlr kmt. En ganska dryg utgiftspost under de första åren af 1700-talet är »insatta rutor». För 1701 upptages den till 145 dlr kmt

De tvänne år, som återstodo af sista byggnadsskedet, 1702—1703, synes man hafva varit inskränkt till 1,976 dlr *), hvaraf 750 användes till löner, nämligen 300 till Bientz för 1702 och 450 till den nye byggningsskrifvaren med 150 dlr för hvartdera af åren 1701—1703. Förhållandena äro dock något oklara, då fullt pålitliga räkenskaper saknas för 1703. — 1702 täcktes de återstående tre tornen, såsom det vill synas, hufvudsakligen med järnplåt, och en hop luckor plåtbeslogos. Samma år fullbordades västra portalen och påbörjades den norra — den blef färdig först 1834. I det inre byggdes norra läktaren, å hvilken dock ännu 1704 ett och annat återstod att göra. »Spilastrarna» t. ex. utfördes då af bildhuggaren Sven Jonsson. — Bildhuggaren Wensch, som på sista tiden varit mycket verksam vid kyrkan, hade aflidit 1703, och Bientz hade 1702 lämnat Kalmar och flyttat till Karlskrona.

Kalmar domkyrka var sålunda färdig både till det yttre och till det inre, och namnet *domkyrka*, som med skäl tillkommit densamma, alltsedan den gamla kyrkan 1678 raserades, började allt mer och mer begagnas om den, äfven i officiella handlingar, t. ex. i den nyssnämnda staten af 1699. I räkenskaperna heter den dock ännu helt enkelt Kalmar kyrka eller någon gång Karls kyrka.

*) Röhnbergs och Assarssons räkenskaper för 1703 öfverensstämma ej riktigt i denna punkt. Skillnaden är dock ej af någon större betydelse.

Öfversikt af domkyrkans byggnadskassa i Kalmar 1692—1703.

Inkomster.

Röhnbergs sändningar till vederbörande i Kalmar.

Penningar.

1692	....	13,000 dlr *)	
1693	....	3,000	
1694	....	16,000	
1695	....	10,000	
1696	....	14,594	
1697	....	9,203	
1698	....	10,183	
1699	....	1,068	
1700	....	681	
1701	....	1,230	
1702	....	2,098	
1703	....	600	
1696	Röhnberg till en bleckslagare i Kalmar...	150	81,807

Materialier.

1692	....	129	
1693	....	515	
1694	....	623	
1695	....	889	
1696	....	2,557	
1697	....	1,856	
1698	....	1,208	
1699	....	1,555	
1700	....	1,141	
1701	....	693	
1702	....	186	
1703	....	—	11,355
1700	En tullnär direkte till Kalmar		391
1698	Influtit för sålda taktegel		136
		Summa dlr smt	93,689

*) Öre och penningar utelämnas.

Utgifter.

Till kyrkan använda penningar.

1692		2,875	
1693		10,897	
1694		11,093	
1695		14,726	
1696		14,231	
1697		9,613	
1698		6,654	
1699		5,101	
1700		2,037	
1701		1,131	
1702		1,650	
1703		326	80,334
	Använda materialier, betalta af Röhnberg		10,977
1692	Till inköp af ett skolhus		2,000
	Behållning 1703		378
		Summa dlr smt	93,689

Af de 80,334 dlr i penningar, som användes till kyrkan, utbetaltes 69,684 dlr för byggnadsarbete och materialier, köpta i Kalmar, och 10,650 dlr till tjänstemännen i löner. Lägger man till dessa 69,684 dlr värdet af åtgångna materialier, betalta af Röhnberg, eller 10,977 dlr, får man 80,661 dlr såsom kostnadssumma för kyrkobyggnaden under detta skede. Jfr sida 41.

Löner till tjänstemännen vid kyrkobyggnaden 1683—1703.

Löner 1683—1691, utbetalta i Stockholm	1,800
Löner 1692—1703, utbetalta i Stockholm	5,608
Nådårshjälp till Röhnbergs änka	100
Löner 1692—1703, utbetalta i Kalmar	10,650
Summa dlr smt	18,158

Mera betydande reparationer.

Knappt var Kalmar domkyrka färdig, förrän man började klaga öfver taket. Redan 1705 sägas en mängd plåtar vara

upprostade och söndergångna. »Därför», heter det i domkapitlets protokoll den 11 februari 1705, »flyger snö in genom de springor, som äro mellan bräderna». Häraf vållades takdropp, och vatten hade redan begynt tränga igenom hvalfvet, hvarför man fruktade, att detta skulle falla ned, om skadan ej snart blefve afhjälpt. Som penningar saknades, kunde endast de allra nödtorftigaste reparationer vidtagas; mot takdroppen fick man nöja sig med stenkrukor — 1705 inköptes 42 stycken *) —, som utplanterades på hvalfvet och efter hand flyttades.

Som klagomålen allt som oftast förnyades, vände man sig till Hans Wachtmeister med begäran om hjälp ur byggnadskassan **), men denne förklarade i bref af den 30 december 1705, att statskontoret för några år sedan på en gång flyttat alla konfiskationsmedel, som varit anslagna till kyrkan i Kalmar, till Uppsala domkyrka. Han hade för öfrigt, tillägger han, hvarken tid, medel eller rådrum att vidare befatta sig med slika sysslor.

Domkyrkorådet — ett sådant fanns nu ***) — vände sig samtidigt till Bientz, som för tillfället hade anställning vid Tyska kyrkan i Karlskrona, med förfrågan, hur det kom sig, att Kalmar domkyrkas tak redan var så bofälligt. Denne svarade 1706, att det berodde på att taket på lång tid ej blifvit med fernissa öfverstruket, hvilket han vid sin afresa från Kalmar rekommenderat salig kamreraren Berg (landskamreraren), och att »galleriet» emellan taken icke blifvit täckt med de plåtar af koppar och järnbleck, som för 4 år sedan blifvit hämtade från Stockholm och lagda på hvalfvet. Vid

---

*) 1705 års räkenskaper (Vadstena). Kyrktakets brister omnämnas i flera domkapitlets protokoller från 1705 och följande år.

**) Domkapitlets protokoller den 10 juli 1705 och 12 januari 1706 samt domkyrkorådets protokoll den 15 mars 1706.

***) Domkyrkorådet synes hafva bildats 1705 och höll sitt första sammanträde, så vidt man vet, den 4 november nämnda år. Vid detta sammanträde, som i protokollet kallas konferens, voro närvarande: landshöfdingen, biskopen, fyra medlemmar af konsistoriet, landssekreteraren, landskamreraren, en borgmästare och en rådman. Senare växlade sammansättningen något. Domkyrkorådets äldsta protokoller, 1705—1721, äro intagna i domkapitlets protokollsböcker för motsvarande år.

undersökning befanns det, att dessa plåtar dels blifvit använda till tornen, dels sålts såsom odugliga till taktäckning. Beträffande Bientz själf klandrade domkyrkorådet skarpt hans oförsvarliga beteende att hafva lämnat Kalmar, innan han fått kyrktaket färdigt, och begärde nu, att han skulle komma till Kalmar för att besiktiga kyrkans brister och föreslå, hur de bekvämast måtte botas. Bientz vägrade dock att komma, om man icke försäkrade honom om respenningar och ersättning för hans omak *). Som detta ej skedde, uteblef han.

Sålunda förgingo flera år utan att någon grundligare reparation kunde företagas, helst som kyrkans i banken insatta penningar, 4,549 dlr smt, under dåvarande tryckta förhållanden tills vidare icke fingo uttagas. Ännu svårare blef det, då kyrkan af sina disponibla medel år 1710 rent af tvangs att låna kronan 2,000 dlr smt **). Slutligen blef ställningen sådan, att något *måste* göras, »om kyrkan skulle kunna räddas utur äfventyr att alldeles förfalla». Trots landets sorgliga tillstånd under de sista åren af Karl XII:s regering vände sig landshöfdingen Adam Karl De la Gardie och biskopen Nikolaus Braun till konungen med en skrifvelse af den 23 mars 1717 ***), hvari de anhöllo om en allmän kollekt i riket samt de konfiskationsmedel, som kyrkan tillförne under byggnadstiden åtnjutit. Samma dag anmodades ombudsrådet baron Samuel Cronhielm, att hos k. m:t i underdånighet rekommendera denna Kalmar kyrkas angelägenhet.

Kollekten beviljades genom kungligt bref af den 22 juli 1718 †), men ej konfiskationsmedlen. Däremot synas en del bötespenningar hafva anslagits till kyrkan liksom på 1680-talet. Särskildt nämnes i domkapitlets protokoll den 18 juli

---

*) Domkapitlets protokoller den 12 januari 1706 och 14 juni 1707 samt domkyrkorådets protokoll den 10 oktober 1707 m. fl.

**) Domkapitlets protokoller den 26 januari och 16 februari 1710 samt domkyrkorådets protokoll den 6 oktober s. å.

***) Archivum smolandicum (Gahmska samlingarna) i Uppsala universitets bibliotek.

†) Archivum smolandicum. — Från Lunds stift inflöto omkring 215 dlr smt och från Linköpings stift 160 dlr och en dukat (Domkapitlets protokoller den 5 augusti och 7 november 1719). Öfriga poster äro författaren okända.

1720, att drabanten Lorentz Creutz, som 1713 i Bender begått ett dråp, blifvit dömd bland annat att erlägga 200 dlr smt till Kalmar kyrka.

Först 1732 blef man dock i tillfälle att från Avesta inköpa omkring 50 skeppund koppar, hvarmed öfre fallet på stora taket bekläddes. Detta arbete, som utfördes 1733 af kopparslagaren Betke, kräfde i ett för allt en kostnad af 9,208 dlr 6 2/3 öre smt. Äfven invändigt företogos reparationsarbeten, som ingalunda synas hafva varit obetydliga. Kyrkoinspektoren Lalin, som öfvervakat desamma, erhöll för sitt besvär därmed 80 dlr smt *). År 1744 täcktes nedre takfallet, men med järnplåt.

År 1749 reparerades kyrkan invändigt och 1751 utvändigt, men i saknad af nödiga medel måste man sistnämnda år afbryta arbetet, då ännu hälften af detsamma återstod **); när det fortsattes är författaren obekant. Kostnaderna för den inre reparationen, som verkställdes af murmästaren Johan Herr, uppgingo till nära 1,800 dlr smt ***). För extra besvär fick kyrkoinspektoren Clarin 1749 sextio dlr smt och 1751 åttio dlr; klockaren Wahlqvist, som haft tillsynen öfver själfva arbetarna, fick därför 1749 trettio dlr smt.

Redan fram på 1770-talet visade sig åter en reparation af domkyrkan nödvändig, särskildt till tak och yttermurar; af brist på penningar kunde dock på länge ingenting åtgöras därvid. Slutligen vände man sig med begäran om hjälp till k. maj:t, som också den 2 juli 1782 till kyrkoreparationen an-

*) Handlingar rörande domkyrkan bland Kalmar landskontors handlingar i Vadstena samt Löfgrenska samlingarna, hvilka hänvisa till ett nu förloradt domkyrkorådets protokoll af den 21 februari 1735.

**) Domkyrkorådets protokoller 1749—1753. — Vid 1751 års reparation användes bland annat 12 arbetsfångar som handtlangare.

***) Domkyrkorådets protokoll den 8 december 1749. — Som författaren icke haft tillfälle att taga kännedom om domkyrkans räkenskaper under 1700-talet, kan endast undantagsvis lämnas detaljerade uppgifter om reparationerna denna tid.

slog en summa af 666 rdr 32 skillingar specie, i ränteriet sedan flera år innestående af Kalmar stad sammanskjutna barnhusmedel. Sedan dessa öfverlämnats, hölls den 1 september 1783 entreprenadauktion på arbetet, hvarvid smedsåldermannen Johan Thure Lindberg stannade för detsamma mot 1,207 rdr 45 sk. sp. Den 29 september uppgjordes kontraktet med Lindberg, och följande år tog arbetet sin början *). Tillsynen öfver detsamma uppdrogs åt saltpetersjuderidirektören Lars Cronstrand på Törneby, »som i arkitekturen äger god insikt».

Lindberg gjorde sin sak illa ifrån sig, och dels under arbetets gång, dels vid synen, som skedde den 2 december 1785, framställdes skarpa anmärkningar mot honom. Sedan påvisade försummelser under 1786 blifvit, så godt ske kunde, afhjälpta, godkändes emellertid arbetet den 29 november s. å. Vid den slutliga uppgörelsen fick Lindberg utöfver kontraktet 237 rdr 4 sk. 8 rst sp. för öfverarbete på grund af brister på kyrkan, som upptäckts först efter kontraktets uppgörande. Lindberg hade begärt 371 rdr 20 sk. 6 rst, men så mycket hade domkyrkorådet ej velat betala.

Bland arbete, som utfördes under denna reparation, må särskildt nämnas kyrkans målning utvändigt. Listverket, kordongen och alla siraterna af huggen sten beströkos med ljusgrå oljefärg, »som bäst tillredes med olja och kopparaska», men speglarna på muren gjordes ljus- eller paillegula »med kalk och vitriol efter vanligheten». Foten ströks med stenfärg, »och ehuru den såsom vattenfärg behöfver ofta förnyas, så blifver dock kostnaden obetydlig».

Som kyrkans kassa trots de erhållna barnhusmedlen ej räckte till för de efter den tidens förhållanden ganska betydliga utgifter, reparationen kräfde, måste domkyrkorådet ur hospitals- och lasarettsfonden upptaga ett lån på 700 rdr sp. att efter hand betalas af domkyrkans medel. Ett försök att förmå stadens invånare till ett sammanskott synes hafva strandat.

Bland förslag, som vid denna tid framkommo rörande

---

*) Domkyrkorådets protokoller 1782—1786. Kostnadsförslag och kontrakt bland domkyrkorådets handlingar. — I protokollet den 14 augusti 1800 kallas denna reparation »total».

kyrkans reparation, må särskildt nämnas, att man redan 1782 begärde »på högvederbörlig ort», att man skulle få en portal från Borgholms slott för att därmed pryda norra kyrkdörren, som allt ifrån kyrkans uppbyggande saknat ornament *). Svaret är obekant, men tydligtvis blef det nekande, då norra kyrkdörren fortfarande är utan all ornering.

För ökadt arbete under denna kyrkoreparation erhöll domkyrkosysslomannen ett extra arfvode af 25 rdr sp. **), i synnerhet för sin tillsyn vid fönsterarbetet, hvarigenom domkyrkan »kan räkna sig en vinst af circa 61 rdr».

Under en eldsvåda, som den 20 januari 1796 ödelade några hus vid Västra Sjögatan, »flög elden upp i domkyrkans klocktorn, fästade sig på flera ställen och brann som itända facklor, men kunde genom försynens bistånd släckas, innan den gjorde vidare skada ***). Denna var dock så pass betydande, att den vid besiktning anslogs till 262 rdr 14 sk. sp. Som därjämte upptäcktes en del brister, uppkomna genom tid och ålder, hvilka beräknades till 170 rdr 20 sk., beslöt domkyrkorådet utlysa entreprenadauktion på alltsammans, hvarvid smeden mäster Peter Olander stannade för lägsta anbudet med 424 rdr 47 sk. gångbart mynt. Reparationen, som företrädesvis gällde klocktornet och angränsande delar af kyrkan, skulle vara färdig före augusti månads utgång †). Hur det gick, känner författaren ej, då domkyrkorådets protokoller för 1790-talet saknas. Reparationen omtalas dock i ett protokoll af den 14 augusti 1800 såsom verkställd.

Den 11 augusti 1800 hemsöktes Kalmar af en förödande eldsvåda, hvarvid äfven domkyrkan på sin östra gafvel »till en märkelig del» blef skadad. Elden kastade sig öfver från

*) Domkyrkorådets protokoll den 1 oktober 1782.

**) Domkyrkorådets protokoll den 23 juni 1786.

***) *Löfgren,* Kalmar och dess stift i Småland, h. 2, s. 129.

†) Löfgrenska samlingarna. — Olanders kontrakt af den 28 april 1796 finnes i domkyrkorådets arkiv.

det brinnande skolhuset midt emot och antände taket öfver korets absid. »Säkert», säger en författare *), »hade den härliga byggnaden gått förlorad, om icke flera personer med beundransvärd rådighet och yttersta lifsfara praktiserat sig upp på stenlisten omkring det antända stället och dämpat elden».

Vid besiktning, som ägde rum den 3 september, beräknades skadan på domkyrkan till 828 rdr 8 sk. riksgäldsmynt, oberäknadt värdet af den gamla kopparn, som upptogs till 317 rdr 24 sk. samma mynt. Vid entreprenadauktion den 26 november stannade majoren C. Fr. Svinhufvud för lägsta anbudet med 729 rdr 47 sk. rgmt jämte den gamla kopparn. Under arbetets gång upptäcktes nya brister, hufvudsakligen på pilastrar och listverk, hvilka beräknades till icke mindre än 688 rdr 19 sk. rgmt. Svinhufvud åtog sig emellertid alltsammans för 1,300 rdr och fullgjorde arbetet till domkyrkorådets belåtenhet. Efter skedd besiktning den 29 maj och 17 juni 1802, hvarvid arbetet »till alla delar godkändes, öfverlämnades därför till honom hela ackordssumman, 1,300 rdr, jämte den gamla kopparn, hvilken i vikt uppgick till 3 skeppund 3½ lispund **).

Vid sidan af denna reparation företogs en annan, hufvudsakligen på stora taket, som i juni månad 1801 lidit synnerlig skada vid en stark storm. »Nordöstra koppartaket hade blifvit från ryggåsen till nedre kanten af circa 435 kvadratalnars rymd så blottadt och fördärfvadt, att plåtarna, af stormen upphäfna och durchbräckta, icke till annat än lagning på sina ställen kunna användas eller ock försäljas». Sedan domkyrkorådet förgäfves sökt af »kungl. kommittén öfver örlogsflottan» få låna 2 skeppund kopparplåtar, beslöt man re-

---

*) *Löfgren,* Kalmar och dess stift i Småland, h. 2, s. 130. Särskildt omnämnas såsom kraftigt bidragande till domkyrkans räddning några engelska sjömän samt färjkarlen Jonas Jönsson ifrån Röhälla på Öland och af stadens invånare skepparen P. Holmström, handelsbetjänten Berggren, kusken Bergström, arbetskarlen L. Granqvist och sjömannen N. Granqvist.

**) Domkyrkorådets protokoller 1800—1803. Kostnadsförslag och kontrakt samt besiktningsinstrument bland domkyrkorådets handlingar. Den drygaste posten var ny koppar till taket öfver östra absiden: den beräknades till 581 rdr 12 sk. rgmt.

parera de skadade ställena med järnplåtar, som framdeles skulle utbytas emot koppar. Så skedde ock *). Men denna reparation utlämnades ej på entreprenad, utan ombesörjdes af sysslomannen Lars Lindvall, som »för dess extra tillsyn och uppvaktning vid de flera å domkyrkan efter branden gjorda reparationer» erhöll ett »salarium» af 16 rdr 32 sk. rgmt, »mera lämpadt efter kassans närvarande villkor än sysslomannens härvid använda mödor och besvär **). Takreparationen, hvari äfven ingick klocktornets öfre tak m. m., uppgick till 282 rdr 27 sk. 3 rst, hvarifrån dock bör afdragas 136 rdr 3 sk. 6 rst, som inflöto för de skadade kopparplåtarna.

Som vanligt hade domkyrkorådet svårt att anskaffa penningar till reparationerna, men, som vid ungefär samma tid den Hanellska donationen inflöt i kassan, lånte man af denna 400 rdr, »som efter hand och, så snart sig göra låter, skola med ränta återbäras».

En icke obetydlig reparation, hufvudsakligen af stora taket, ägde rum under åren 1819—1822. Kostnaderna för densamma uppgingo till öfver 8,000 rdr rgmt, hvaraf bleckslagaren Olof Bäckmark ensamt för sin del uppbar 2,258 rdr 8 sk. rgmt i arbetslön. Domkyrkorådet ansåg emellertid, att hans kraf var »obilligt, skamfullt och hutlöst», särskildt som hans arbete tycktes ganska underhaltigt, och hade därför sökt att i någon mån nedpruta hans fordringar, men detta hade icke lyckats ***). Bäckmark förmenade dessutom, att hans arbete var af fullgod beskaffenhet, och att han kunde garantera för detsamma i 10 år. Redan 1825 visade sig dock stora brister på taket. Först klagades öfver takdropp, sedan upplystes, att kopparbetäckningen på öfre taket låg nästan lös, m. m. dylikt. Bäckmarks garanti var således ej så särdeles pålitlig.

Genom utgifterna för denna reparation hade domkyrko-

---

*) Domkyrkorådets protokoller den 20 juni och 6 oktober 1801 samt 16 februari 1802.

**) Domkyrkorådets protokoll den 22 februari 1803.

***) Domkyrkorådets protokoller 1819—1822 med däri intagna besiktningsinstrument. Räkenskaperna för samma år.

rådet gjort slut på alla disponibla tillgångar och därtill satt sig i skuld för 2,377 rdr 22 sk. 7 rst banko *), företrädesvis till de fattigfonder, som stodo under dess förvaltning.

Under de första 30 åren af 1800-talet hade icke vidtagits någon nämnvärd reparation af domkyrkan utöfver de ofvan omtalade, ehuru det ofta varit fråga därom och mer eller mindre fullständiga kostnadsförslag tid efter annan framkommit. Ett dylikt förslag uppgjordes i maj 1814 af öfverdirektören A. L. Schwan, uppgående till 12,219 rdr 32 sk. banko, och ett annat på 10,623 rdr 46 sk. i juli s. å. af stadsarkitekten i Karlskrona Rosenbaum **). Båda förslagen uppsändes 1815 till Stockholm till stadens ombud vid detta års riksdag med uppdrag att begära ständernas hjälp till domkyrkans reparation; denna vore af högsta nödvändighet, men de dryga kostnaderna kunde hvarken betäckas af domkyrkans egna tillgångar eller genom bidrag af stadens invånare. »I anseende till statsverkets mångfaldiga behof» kunde riksdagen dock ej lämna någon dylik hjälp. Samma svar gafs af 1823 års riksdag.

Af k. maj:t erhöll visserligen domkyrkan 1826 inkomsterna af skansjorden (28 tunnland) och några andra smärre lägenheter kring slottet samt höskörden på vallarna ***), men detta räckte ej långt till så kostsamma reparationer.

Ett nytt reparationsförslag uppgjordes i april 1827 af arkitekten J. W. Gerss, som på domkyrkorådets begäran för detta ändamål sändts ned till Kalmar från öfverintendentsämbetet i Stockholm †). Förslaget, som var vida utförligare än de båda föregående, slutade på en summa af 24,861 rdr 16 sk. banko.

*) Domkyrkans räkenskaper 1822.

**) Handlingar i domkyrkorådets arkiv.

***) Kungl. bref af den 21 februari 1826 i afskrift i domkyrkorådets protokoll den 21 mars s. å.

†) Gerss' förslag af den 28 april 1827 i domkyrkorådets arkiv. Domkyrkorådets protokoll den 2 mars 1827, hvari omtalas, att Gerss begärde i ersättning för resekostnad och besvär 159 rdr banko, hvilket domkyrkorådet också beviljade.

Landshöfding G. P. Nordenanckar, som allt ifrån sin ankomst till Kalmar 1822 kraftigt arbetade för anskaffandet af medel till den för hvarje år nödvändigare reparationen på domkyrkan, lyckades slutligen vid riksdagen 1828—30 utverka ständernas bifall till ett bankolån på 16,666 rdr 32 sk. banko mot 4 % ränta och 2 % amortering. För detta lån iklädde sig Kalmar stads- och landsförsamlingar vid sockenstämma den 5 december 1830 ansvarighet, dock endast mot villkor att sex af församlingarna valda ledamöter hädanefter skulle såsom röstägande få deltaga i domkyrkorådets förhandlingar *). Sedan k. maj:t gifvit sitt bifall därtill, ordnades saken efter önskan, och penningarna lyftes.

Nu måste emellertid ett nytt kostnadsförslag uppgöras, och för detta ändamål hitkom på våren 1831 från Stockholm konduktören (arkitekten) Karl Hallström, anställd i öfverintendentsämbetets tjänst. Den 26 mars inlämnade denne till domkyrkorådet ett af honom uppgjordt kostnadsförslag till domkyrkans »hufvudsakliga» reparation, slutande på 17,000 rdr banko utom handtlangningsdagsverken. Hallström åtog sig själf på domkyrkorådets anmodan byggmästarebefattningen vid denna reparation mot ett arfvode af 1,600 rdr banko i ett för allt **). Arbetet skulle taga sin början 1832 och vara afslutadt inom cirka 2 års tid, »under förutsättning att nödiga byggnadsmaterialier i behörig tid anskaffades och trettio handtlangare dagligen vore att tillgå».

Enligt församlingarnas önskan tillsattes en särskild byggnadskommitté, bestående af fem af domkyrkorådets ledamöter, nämligen lektor L. G. Wimmerstedt, direktör M. G. Fröberg, handlanden C. Elfving samt fabrikörerna C. P. Sundberg och J. Stork. Sedan nödiga materialier blifvit anskaffade samt församlingarna på sockenstämma den 7 februari 1832 förbun-

---

*) Domkyrkorådets protokoller den 6 augusti 1830 och 4 januari 1831. Sockenstämmoprotokoll den 5 december 1830. Kungligt bref af den 12 februari 1831.

**) Redogörelsen för kyrkoreparationen 1832—1834 efter domkyrkorådets protokoller 1831—1835 samt Löfgrenska samlingarna. Löfgren var vice pastor vid domkyrkan. — N:o 73 af »Calmar Bladet» för 1834 innehåller ett längre utdrag ur byggnadskommitténs berättelse.

dit sig att vid kyrkoreparationen fullgöra alla handtlangningsdagsverken och längd för dessa blifvit uppgjord, tog reparationen sin början i maj 1832 *). Man började med taken såsom det mest pressande, hvarvid all kvarvarande koppar borttogs från stora takets öfre fall och i stället järnplåtar pålades. Fram i juni vidtog reparationen af murarna såväl insom utvändigt och sist målades kyrkan. Bland arbeten, som särskildt må nämnas, är norra ingången, kring hvilken muren allt ifrån kyrkans uppbyggande varit mycket ojämn, så att den städse sett ofärdig ut **). Nu sattes den i stånd och fick det utseende, den ännu har. De joniska kapitälen inuti kyrkan blefvo alla fullkomligt nygjorda och alla bänkarna omgjorda till största delen af nytt virke. Skadade grafstenar kasserades, och de oskadade placerades på första bästa ställe, där de passade och togo sig något ut, under det att en mängd nya, som ingen ägare hade, inflyttades från gamla kyrkogården. Med aftonen den 12 augusti 1834 slutade allt arbete i och vid kyrkan, »som nu stod där», heter det i kommitténs berättelse, »prydd och prunkande såsom en brud, härlig och majestätisk som ett Guds tempel bland människor». — Hela kostnaden för reparationsarbetet besteg sig i kontant till omkring 28,800 rdr banko ***), hvartill kommo ungefär 12,000 handtlangningsdagsverken af församlingarna.

---

*) Tillsynen öfver handtlangarna åtog sig till en början fabrikör Stork mot ett arfvode af 40 rdr banko i månaden, men han synes efter ett år hafva tröttnat därpå. I stället öfverlämnades uppdraget åt handlanden Stenberg, som därför erhöll 6 rdr i veckan. Äfven handlanden Elfving bekom ersättning för dylikt arbete under reparationstiden.

**) Så måste det städse förblifva, menade folktron, på det att alltid något skulle fattas på kyrkan. Blefve denna fullt färdig, vore dess undergång ej långt borta. Detta skulle vara ett straff, hette det, för en af kyrkans byggmästares olyckliga slut, hvarom berättades, att då han hade fullbordat sitt arbete med att uppsätta »spiran» på det sydöstra tornet och skulle hissas ned, brast linan af och föll han ned och sönderslogs i tre stycken, till åminnelse hvaraf de tre stenar skulle vara lagda, som förr syntes under ett träd på torget vid hörnet af nämnda torn (Löfgrenska samlingarna).

***) 16,666 rdr 32 sk. lånta penningar, 3,633 rdr 16 sk. af kyrkans egna medel och omkring 8,500 rdr, influtna genom försålda effekter (Anteckning i domkyrkorådets arkiv, med all sannolikhet af sysslomannen).

Vid högmässogudstjänsten den 7 september 1834 gjorde biskopen A. af Kullberg högtidlig tacksägelse för arbetets lyckliga slut och uppläste därvid byggnadskommitténs berättelse om reparationens gång. Till kommittén framfördes i domkyrkorådet den 21 november genom landshöfdingen kyrkorådets tacksamhet »för det myckna och oförtrutna besvär, som kommittén haft i och för kyrkoreparationen». Och vid sockenstämma den 9 december beslöto församlingarna förära konduktör Hallström en gulddosa såsom minne af hans deltagande i detta arbete. Dosan, som inköptes från Stockholm för 174 rdr 32 sk. banko och bar följande inskrift: »Till Herr Byggmästaren Carl Hallström för Calmar domkyrkas reparation», öfverlämnades till Hallström den 15 augusti 1835 i sittande domkyrkoråd genom dettas ordförande landshöfding Nordenanckar.

Under åren 1832—1833, då arbetet hufvudsakligen gällde kyrkans inre, var gudstjänsten i domkyrkan inställd under 15 månader från midsommar 1832 till den 22 september 1833. Bön förrättades dock hela tiden i kyrkan kl. 6,30 f. m. och kl. 8 e. m.*) Gudstjänst hölls för öfrigt för domkyrkoförsamlingen dels i slottskyrkan, dels i växelundervisningens lokal i stadens kasernhus. Den första gudstjänsthandling, som skedde i den nyreparerade kyrkan, var en konfirmation, som förrättades af förste domkyrkoadjunkten v. pastor N. J. Löfgren i stället för ottesången den 22 september 1833. Kyrkan, heter det, var vid detta högtidliga tillfälle alldeles full af folk.

Brädväggen mellan de båda takfallen, som hvarken vid kyrkans uppförande eller vid senare reparationer erhållit någon plåtbeklädnad, ehuru det ofta påpekats, att den vore farlig, om eldsvåda skulle utbryta i kringliggande byggnader, blef ändtligen 1865 beklädd med järnplåt för en kostnad af 1,023 kr. 72 öre **).

— De särskilda räkenskaper, som fördes vid kyrkoreparationen, funnos förr i domkyrkorådets arkiv, men saknas där nu.

*) Löfgrenska samlingarna.

**) Domkyrkorådets protokoller den 2 och 17 augusti 1865. Domkyrkorådets räkenskaper 1865.

Ända till 1876 hade domkyrkan saknat uppvärmning under den kalla årstiden, men då uppsattes i den 4 st. s. k. Gurneyska ugnar af Bolinders förbättrade konstruktion, för hvilka kostnaderna uppgingo till 4,600 kr. *). Häraf togos dock endast 1,200 kr. ur kyrkans kassa, ungefär hvad rörledningen och murningsarbetena kostade; resten betaltes af församlingen.

Samma år (1876) fick kyrkan åskledare enligt ett från direktör C. A. Nyström inkommet förslag **). Utgifterna härför belöpte sig till 2,202 kr. 67 öre, hvaraf telegrafkommissarien Ideström, som hade ledningen af arbetet, erhöll i arfvode 300 kr.

Fram på 1870-talet började allmänt klagas öfver brist på plats i kyrkan under gudstjänsten, särskildt som man ej kunde använda de befintliga sidoläktarna, då man på grund af den stora höjden öfver golfvet därifrån ej kunde höra predikanten, åtminstone ej ifrån den norra läktaren. För att få detta missförhållande afhjälpt vände sig domkyrkorådet till arkitekten vid öfverintendentsämbetet J. Fr. Åbom, hvilken insände alternativa förslag till förändringar i domkyrkans inrede, gående bland annat ut på de gamla läktarnas sänkning, predikstolens höjning m. m. Som domkyrkorådet emellertid fann frågan mycket svårlöst, inhämtade det af arkitekten J. Löfmark i Kalmar ett motförslag, enligt hvilket sidoläktarna skulle göras dubbla, och slutligen af arkitekten H. Zettervall, hvilken efter ett besök i Kalmar under november 1879 afgaf ett af ritningar åtföljdt betänkande, hvari han framställde ett medlingsförslag mellan de öfriga, senare något modifieradt.

En för frågans utredning tillsatt kommitté, bestående af landshöfdingen G. F. Edelstam, biskopen P. Sjöbring, domprosten R. Warholm och lektorn O. Svahn, uttalade sig i skrifvelse af den 14 mars 1881 för det senaste Zettervallska förslaget, men tillstyrkte domkyrkorådet, såsom Zettervall också förordat, att försöksvis nedtaga norra läktaren och i

*) Domkyrkorådets protokoller den 17 maj och 6 sept. 1876. Kyrkostämmoprotokoll den 6 juni s. å.

**) Domkyrkorådets protokoller 1873–1876. Domkyrkorådets räkenskaper 1876.

stället provisoriskt uppföra en annan af oarbetadt trä med större lutning och sänkt främre parti i enlighet med Zettervalls förslag. Äfven på predikstolen borde göras en provisorisk anordning, hvarigenom predikantens plats höjdes. Slog försöket väl ut, borde samtliga läktarna anordnas enligt nämnda förslag och predikstolen höjas.

Kommitténs förslag vann domkyrkorådets bifall, och sommaren 1881 gjordes försök med den provisoriska anordningen af norra läktaren. Som denna visade sig fullt användbar för det afsedda ändamålet, beslöt domkyrkorådet begära k. maj:ts tillstånd att enligt Zettervalls förslag ombygga alla tre läktarna, hvilket ock beviljades genom kungligt bref af den 3 februari 1882.

Arbetet verkställdes utan entreprenad under ledning af kaptenen C. H. Öhnell. Sidoläktarna uppfördes under 1882 och orgelläktaren under 1883. Behöfliga detaljritningar utfördes enligt uppdrag af öfverintendentsämbetet af e. o. arkitekten vid ämbetet Karl Möller. Ungefär samtidigt höjdes predikstolen 3 fot. Kostnaderna för sidoläktarna uppgingo till 10,855 kr. 31 öre och för orgelläktaren till 6,768 kr. 14 öre. Däraf erhöll Öhnell för sitt besvär 1,200 kr. (600 årligen) och Möller 400 kr. Den provisoriska läktaren kostade dessutom 588 kr. 29 öre *).

De gamla sidoläktarna, hvilkas underkant framtill låg 23 fot öfver golfvet, hade uppburits af »vackra på piédestaler satta korintiska kolonner och haft på framsidan präktigt listverk» (Zettervall). De nya sidoläktarnas främre underkant ligger däremot endast 15½ fot öfver golfvet. Äfven orgelläktaren sänktes samt gjordes större och fick halfrund form, hvilket den förut ej haft.

För närvarande pågår en stor reparation, som efter långvariga förberedelser tog sin början 1910, men då den ännu

*) Föregående framställning grundar sig på domkyrkorådets protokoller 1875—1883, i synnerhet protokollet den 13 april 1881, samt domkyrkorådets räkenskaper 1881—1883. Åboms och Zettervalls förslag finnas i domkyrkorådets arkiv.

icke är fullbordad, lämnas den här å sido. Endast så mycket må i förbigående omnämnas, att den yttre reparationen är fullt afslutad och att hela taket därvid belagts med koppar samt att, hvad det inre beträffar, kyrkan fått centraluppvärmning med varmluft. Kostnaderna för hvad som redan är verkställdt öfverstiga 100,000 kronor. Återstoden af arbetet, som uteslutande rör det inre, torde svårligen blifva färdig före 1914 och beräknas draga en kostnad af öfver 50,000 kronor. — En allvarligt påtänkt plan att förse kyrkan med kupol har uppgifvits, hufvudsakligen på grund af bristande penningtillgång.
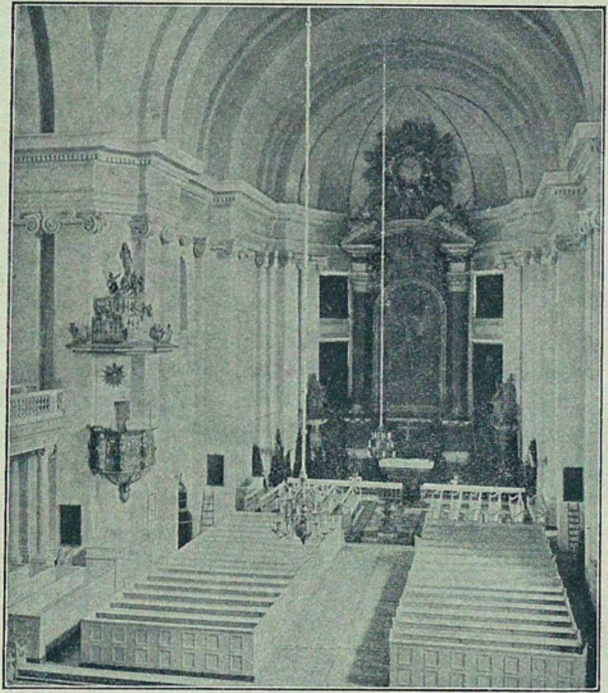
icke är fallet med, lämnas dock här å sido. Kanhända så mycket mer må förtjena omnämnas, att den yttre reparationen är fullt afslutad och att hela taket därvid belagts med koppar samt att, hvad det inre beträffar, kyrkan fått centraluppvärmning med varmluft. Kostnaderna för hvad som redan är verkställdt öfverstiga 100,000 kronor. Återstoden af arbetet, som uteslutande rör det inre, torde svårligen blifva färdig före 1914 och beräknas draga en kostnad af öfver 50,000 kronor. — En allvarligt påtänkt plan att förse kyrkan med kupol har uppgifvits, hufvudsakligen på grund af bristande penningtillgång.